

GHENDTSCHÉ TYDINGHEN

**Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring
Gent V.Z.W.**

44e jaargang nr. 3

mei - juni 2015

Inhoud

- Gentse professoren in de Rechten en de Letteren.
In het doctoraat rechten 1948 - 1951 (vervolg).
R.C. Van Caenegem. 162
- Inventaire archéologique - fiche nr. 346. 169
- Straffe toeren (1824-1830). 172
- Een stukje 'Gent 1534' ontraadseld. Bultjes worden doelen.
Gunter Stoops. 181
- Reilen en zeilen van de stad in 1922. Uit de gemeenteraad.
Adrien Brysse. 187
- Het Meerhemkanaal en zijn brugjes.
Adrien Brysse, Luc Devriese, Frank Gelaude. 190
- Zonderlinge en bijzondere Gentse plaatsnamen. Tolpoort en Tolhuis.
Luc Devriese. 128
- De eerste oorlogsdagen in Gent (1914) 'Soldats braves'.
zijn dat 'brave soldaten'?
Luc Devriese. 200
- De laatste dagen van de Duitse bezetting van Gent in 1918. 202
- Al die Duitse wijven, heur haar moet af. 213
- Wat als... er in Gent geen stuwen en sluizen zouden zijn.
Frank Gelaude. 217
- Een stropke van de Brugsche puurte.
Gilbert Boerjan. 219
- Juffrouw 'zang - de - les' musiceert en vertelt.
Marie-Jeanne De Smet. 225
- Toondichter en dirigent Oscar Roels (1864-1938).
Luc Lekens. 230
- De kleurrijke famielde Van Damme, Eedjen Canon.
Eric Vermeirsch. 233
- Lezers aan het woord. 236
- Verschenen. 238

GENTSE PROFESSOREN IN DE RECHTEN EN DE LETTEREN

R.C. Van Caenegem

Deel 3 In het doctoraat rechten (1948 – 1951)

In dit deeltje begeven we ons van de kandidatuur naar het doctoraat Rechten, waar ik enkele eminente professoren leerde kennen.

ALBERT KLUYSKENS

Albert Kluyskens (1885 – 1856) was geboren in het idyllisch vooroorlogse Landegem en liep school op het Sint-Barbaracollege. Hij behaalde zijn doctoraat in de Rechten te Gent, waar hij in 1923 docent werd, het begin van een vruchtbare loopbaan die hij in 1950 met het rectoraat van de Universiteit bekroonde. Hij was de auteur van de gezaghebbende meerdelige *Beginselen van Burgerlijk Recht*, en een pionier van de Nederlandse rechtstaal in België. Kluyskens gaf les over de Verbintenissen, d.i. Boek III van de *Code civil* van 1804, het kernstuk van het burgerlijk recht. Het desbetreffende leerboek was een zware dobber van 665 blz. (5e druk, 1948, dl. I van de *Beginselen*). Het was een zware brok, niet alleen door zijn omvang, maar ook door de subtiliteit van sommige *distinctiones*, zoals in de Afdeling over *Deelbare en ondeelbare verbintenissen*, die ons petje te boven ging. Mijn exemplaar is nog steeds in mijn bezit, rijk aan onderstrepingen, nota's en marginale toelichtingen. De auteur zelf beseftte het probleem want op blz. 260 schrijft hij "Dit onderwerp, zoals het in het Burgerlijk Wetboek voorkomt, is in vele opzichten zeer duister".

Kluyskens was zeer klein van gestalte en stak bij het lesgeven nauwelijks uit boven zijn lessenaar. Hij was al 63 jaar oud en ouderwets gekleed, steeds met een dasspeld met een grote diamant en een zwarte wandelstok met een zilveren knop. Hij illustreerde zijn exposé met de presentatie van casus uit zijn advocatenpraktijk en vergastte ons van tijd tot tijd op een welkome vrolijke anekdote. Telkens als ik voorbij zijn borstbeeld in de bibliotheek van de Fa-

culiteit loop, kijk ik met enige verwondering naar dat stenen hoofd, dat ik zo goed in levende lijve heb gekend al docerend en examinerend (soms denk ik daarbij aan *l'Uom di sasso* (de stenen man) uit Mozarts Don Giovanni, maar dan zonder diens dreigende taal). Kluyskens was zwijgzaam en streng op het examen: hij was even weinig kwistig met punten als met woorden. Hij liep niet over van *the milk of human kindness*. Toen Strubbe me, als student, had meegenomen naar de Faculteitskamer voor een rustig gesprek, stuurde Kluyskens een bediende met de boodschap dat studenten er niet toegelaten waren en ik verwacht werd het lokaal te verlaten – een nodeloos onvriendelijk gebaar.

Kluyskens was actief in de politiek, katholiek volksvertegenwoordiger in 1936-46 en senator van de Christelijke Volkspartij in 1946-56 en had grote belangen in de katholieke krant *De Gentenaar*; die op 31 december 1943 door de bezetter opgeheven werd en opnieuw verscheen op 7 september 1944. Dat twee zo verschillende figuren als Albert Kluyskens en René Dekkers konden samenwerken in één zelfde Faculteit blijft mij verbazen.

Tot slot nog iets uit de *petite histoire*. Ik heb vermeld dat Kluyskens in 1923 docent is geworden, belast met een cursus Algemene Grondbeginselen van Hedendaags Burgerlijk Recht, een terrein waarop hij grote bevoegdheid had, maar tevens voor de cursus Historische Inleiding tot het Burgerlijk Recht, hoewel hij geen diploma had in de Geschiedenis en helemaal niet werkzaam was als historicus. Dit tweede op zich niet zo belangrijk vak was noodzakelijk voor een voltijdse leeropdracht – een wens van de Faculteit. Er was echter een tegenkandidaat, niemand minder dan Kluyskens' tijdgenoot François Louis Ganshof, doctor in de Rechten maar ook doctor in de Geschiedenis en actief op rechtshistorisch gebied. Objectief gezien was hij duidelijk *the right man in the right place* voor de rechtshistorische cursus. Toen hij echter vernam dat de benoeming van Kluyskens grote kans maakte te Brussel is hij zelf naar het Ministerie getrokken om zijn zaak te bepleiten. Hij werd er ontvangen door een ambtenaar aan wie hij zijn titels voorlegde en argumenteerde dat Kluyskens geen enkele wetenschappelijke titel had voor het rechtshistorisch vak, waarop het cynische antwoord volgde: “Est-ce que c'est nécessaire?” Blijkbaar niet, want Kluyskens werd benoemd. Het verhaal krijgt echter nog een staartje: bij Koninklijk Besluit van 8 november 1955 werd Ganshof alsnog in de Faculteit Letteren en in de Faculteit Rechten benoemd voor de begeerde cursus die hem in 1923 was ontfutseld door zijn rivaal, die op 7 september 1955 emeritus was geworden. Hoe een dubbeltje rollen kan!

JULES SIMON

Jules Simon (1881 – 1952) was een eminente rechtsgeleerde die strafrecht en strafprocesrecht doceerde. Over zijn persoonlijke achtergrond wisten wij – buiten het feit dat hij raadsheer was in het Hof van Cassatie – zo goed als niets. Dat zijn huis in Leuven, waar hij rechter was, in augustus 1914 in vlammen was opgegaan, dat hij in 1942 door de bezetter was gearresteerd omdat hij als rechter te Brussel een Duits besluit onwettig had verklaard, dat hij voorzitter was van de Commissie der Oude Wetten en dat hij in 1938 de eerste Voorzitter was geworden van de pas opgerichte School voor Criminologie – dat was ons allemaal onbekend. Voor ons, studenten, was hij een oude man met een voorvaderlijke lange baard, als een profeet uit het Oude Testament. Hij las voor uit zijn leerboek van strafprocesrecht op een eentonige manier en eindigde mechanisch aan het einde van een bladzijde om een week later op de volgende bladzijde de zin te vervolledigen. Geen wonder dat zijn auditorium zeer dun bezet was, want we konden zijn leerboeken best zelf thuis lezen. Aangezien hij zeer zelden opkeek bij de les wist hij eigenlijk niet hoe weinigen aanwezig waren. Eens is dat misgelopen en werd hij geconfronteerd met een bijna lege zaal. Hij heeft dan een van de aanwezigen, mijn studiegenoot en latere buurman Felix de Hemptine, berispt, die terecht antwoordde: “Maar, Professor, ik ben aanwezig. Anderen verdienen uw berisping” maar die anderen waren er juist niet.

Hoewel een autoriteit voor de Nederlandse rechtstaal, was Simon duidelijk Franstalig en had moeite met een woord als billijkheidsbeginsel. Hierbij bleef hij herhaaldelijk haperen bij de eerste lettergreep, wat hem het spottend verwijt kostte van “oude geilaard”. Hij liet het allemaal over zich heen gaan en was de goedheid zelf voor zijn leerlingen. Gedurende tientallen jaren had hij nooit een “onvoldoende” gegeven en toen hij in het 29ste jaar van zijn professoraat een student 9 op 20 gaf leidde dit in de examencommissie tot verwondering. Wat was er gebeurd? Wat was plots misgelopen? Albert Kluyskens gaf het antwoord: “Het is om de verjaring te stuiten”. Inderdaad, het Romeinse recht kende de *longissimi temporis praescriptio*, een verjaring van dertig jaar die dus nog in het 29ste kon gestuit worden. Dit grapje werd door de juristen met een glimlach begroet, des te meer daar Kluyskens niet meteen als een grappenmaker bekend stond.

Strafrecht was, hoe kon het anders, een vervelende materie: een lijst van misdrijven en straffen. Soms kwam een interessant aspect ter sprake, zoals de problemen rond de strafbare poging. Wanneer een inbreker op straat wordt betrapt met een ladder, is dat een strafbare poging? Of alleen wanneer hij de

ladder bestijgt? Of wanneer hij over het muurtje is geklommen? En wat met een poging tot vruchtafdrijving op een niet zwangere vrouw?

Het strafprocesrecht was interessanter want daar stond o.m. de discussie rond het Hof van Assisen op het programma, waarvan Professor Simon geen voorstander was. Ook leerden we daar het belang kennen van procedurefouten. Zo herinner ik me het extreme geval van een assisenproces dat door het Hof van Cassatie werd nietig verklaard omdat de griffier had opgetekend dat de getuige “de gebruikelijke eed” had afgelegd, terwijl hij de *ipsissima verba* van de eedformule voluit had moeten registreren!

Bij K.B. van 1 september 1932 werd Jules Simon ook belast met “de praktische oefeningen behorende bij de cursus in het strafrecht en de strafveroordening”. Ik heb één van die praktische oefeningen bijgewoond: de lesgever bracht een dikke procesbundel mee, maakte hem open en toonde ons een aantal akten, waarna hij de bundel weer dichtknoopte en naar huis ging. Het was geen oefening geworden en zeker geen praktische. Jules Simon is in 1952, nauwelijks 71 jaar oud, te Brussel overleden. Hij werd algemeen geprezen en betreurd.

JEAN VAN HOUTTE

Jean Van Houtte (1907 – 1991) was leerling van het Sint-Barbaracollege en zoon van de historicus professor Hubert Van Houtte (auteur van een onuitgegeven *Mémoire* tegen de vernederlandsing van de Gentse Universiteit). Hij was doctor in de Rechten van Gent, maar begon zijn universitaire carrière in 1931 als docent te Luik, waarop zijn benoeming te Gent volgde in 1937. In ons 3de doctoraat, 1950-51, gaf hij les in Fiscaal Recht, een briljante duidelijk hoogbegaafde professor. Wij apprecieerden zijn (niet in boekvorm uitgegeven) cursus omdat hij daar, in 200 blz., de essentiële grondbeginselen helder en beknopt analyseerde. De Leuvense studenten benijdden hem ons want hun fiscalist, Professor Prosper Thuysbaert, gebruikte een leerboek van 900 blz., overwoekerd door details.

Jean Van Houtte was in onze tijd Minister van Financiën (1950-52) en van 1952 tot 1954 Eerste Minister. Toch slaagde hij er dikwijls in de maandagmorgen les te komen geven. De studenten stonden op de uitkijk in de Universiteitstraat en wanneer ze de ministeriële auto zagen arriveren, brachten ze ons het goede nieuws: “Het is Van Houtte zelf”: hij werd op applaus onthaald. We waren geflatteerd een zo eminente persoonlijkheid als prof te hebben. Zo

gelukkig en succesrijk Van Houttes leven was, zo triestig was zijn levenseinde. In zijn 84ste jaar, werd hij nabij zijn huis in Brussel op het voetpad aangevallen en gehospitaliseerd, maar de beste zorgen konden niet baten en op 23 mei 1991 is hij vertrokken naar “the land from whose border no traveller returns”. Een illustere Gentenaar had ons verlaten.

EGIED SPANOGHE

Egied (Guido) Spanoghe (1910 – 1994) behoorde tot de jongere generatie lesgevers en gaf in het 3de doctoraat de cursus Internationaal Privaatrecht (I.P.R.). Elk land had zijn nationaal recht, maar mensen trouwden over de grenzen, hadden eigendommen in verscheidene landen en raakten betrokken bij ongevallen in het buitenland: welk recht was toepasselijk? Dit *conflict of laws* was een oud zeer in Europa en de rechtsleer had fundamentele regels geformuleerd, zoals ‘de klager volgt de beklagde’ en ‘de plaats bepaalt de vorm van d akte’ maar er bleven nog toepassingsgevallen op te lossen. Advocaten en rechters hadden niet alleen te maken met de regels van het I.P.R., ze moesten ook kennis nemen van het recht van de betrokken landen. Zo kon men bijv. in sommige staten van de Verenigde Staten van Amerika bij volmacht huwen, maar in andere niet, met alle gevolgen van dien.

Spanoghe deed zijn best om ons in dit labyrint wegwijs te maken, wat een moeilijke opdracht was. We brachten daar begrip voor op en respect. Zoals we ook respect hadden voor het feit dat hij, die ook Germaanse filologie had gestudeerd, tijdens de oorlog voor het *Kriegsgericht* in het Duits had gepleit voor landgenoten die in aanvaring waren gekomen met de bezetter.

Ik had persoonlijk ook respect voor de wijze waarop hij, als krijgsauditeur in het proces wegens collaboratie van Hendrik Elias, was opgetreden (proces dat ik als student in 1947 heb bijgewoond). Ik was onder de indruk van de sereniteit en waardigheid in het Gentse Justitiepaleis: de woordenwisseling tussen de openbare aanklager Spanoghe en de beklagde Elias geleek soms eerder op een geleerde *disputatio* over het wezen van de staat en het recht van de burgers om grondwettelijke veranderingen na te streven.

Een examen bij Spanoghe was een belevenis. Hij confronteerde de student met een (naar zijn gevoel) eenvoudige casus. Een man en een vrouw van verschillende nationaliteit waren gehuwd ergens in een ambassade. De man was getrouwd geweest en had een zoon, de vrouw niet, maar had een onwettige dochter. Beiden hadden eigendommen in verschillende landen, waaronder Zwitserland. Ze kregen een kind, maar na enkele jaren overleed de echtge-

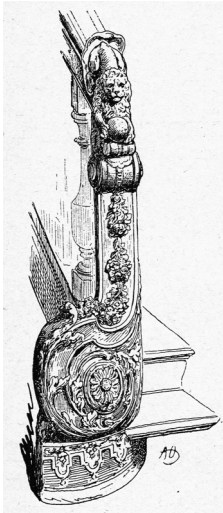
noot. Wat moest er volgens de wet gebeuren met de nalatenschap? Toen de verbouwereerde student dit kluwen niet kon ontwarren, reageerde de professor niet met een verwijt, maar vroeg zich op klagende toon af, “more in sorrow than in anger”, waartoe al zijn lessen en inspanningen hadden gediend. Ontmoedigd verliet hij de examenzaal, de ondervraagde van de hand Gods geslagen achterlatend.

Professor Spanoghe was jaren lang een voortreffelijk ondervoorzitter van de Raad van Beheer van de Universiteit, van 1966 tot 1970 decaan van de Rechtsfaculteit en in 1969 was hij kandidaat voor het rectoraat. Hij kreeg veel stemmen van het professorencorps, maar zijn tegenkandidaat, Daniël Vandepitte, behaalde de meerderheid en werd rector voor vier jaar. Het was de eerste maal in de geschiedenis van de Universiteit dat een ingenieur, professor in de Faculteit der Toegepaste Wetenschappen, dit hoge ambt bekleedde.

Rond die tijd heb ik veel contact gehad met Spanoghe, o.m. bij hem in Evergem, in het huis met de grote tuin. Hij was een aangename gesprekspartner, steeds constructief en op zoek naar de beste oplossing voor onze Alma Mater. Hij kon wel overkomen als een *Prinzipienreiter* (hij was tenslotte krijgsauditeur geweest). Voor ik docent werd had ik een wedde als faculteitsgeaggregeerde en een aanvullende wedde van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek, maar toen ik in 1960 docent werd viel die bijkomende wedde, volgens het toenmalige reglement, weg, zodat mijn totaal inkomen achteruitging. Ik vond het abnormaal door een bevordering verlies van inkomen te ondergaan en kaartte mijn probleem aan bij Professor Spanoghe, die van oktober 1959 tot september 1961 (voor de tweede maal) Ondervoorzitter was van de Raad van Beheer. Hij kon echter niets voor mij doen: de wet was de wet. Kort daarna vernam ik dat Luik voor een collega die precies in dezelfde omstandigheden verkeerde, wel “iets had gedaan”: hij was nl. dadelijk tot hoogleraar bevorderd, de fase van het docentschap overslaand.

Egied Spanoghe is op 23 november 1994, op 83 jarige leeftijd te Evergem schielijk overleden, aan het werk in zijn geliefde tuin. Met hem was een man heengegaan die zich ten volle had ingezet voor de Gentse Universiteit.

INVENTAIRE ARCHÉOLOGIQUE - FICHE NR. 346

Onder de titel 'terme d'escalier régence' stelde Armand Heins in 1904 een fiche op over een trapkolom bewaard in het Archeologisch Museum van de stad, destijds in de kapel van het Caermersklooster in het Patershol. Hier een vertaling met enkele verduidelijkingen tussen haakjes.

De tekening toont een van de meest interessante trapkolommen bewaard in het Archeologisch Museum. Dit magnifiek beeldhouwwerk in eikenhout uit 1729 hoorde bij de trap van een gebouw achterin de voorhof van de Rijksmiddleschool (Ecole moyenne, lage middelbare school) in de Roskamstraat (bij de Bisdomkaai), afgebroken in 1890.

Bemerk de rijkelijk uitgevoerde versiering karakteristiek voor de overgangsstijl die men régencestijl is gaan noemen (tussen classicisme en rococo). De grote voluut (krulvormig uiteinde) is voorzien van een centraal geplaatste zonnebloem. Op het einde van de trapleuning zelf ligt een leeuw-tje dat een bal in de voorpoten klemt. Bloemranken dalen af naar de basis die versierd is met interessante lamberkijnen (in het houtsnijwerk nagebootste draperingen in de vorm van guirlandes).

Een trieste bedoening... stille getuigen van verwoeste huizen: de opstelling van de collectie trapkolommen in een pandgang van het vroegere Bijlokemuseum ca. 1940 (Foto ACL overgenomen uit De Keyzer, L., De 'beurs' van de Gentse museumsynergie. In: De beurs van Judocus Vijdt, zonder jaartal, p. 81).

STRAFFE TOEREN (1824 - 1830)

Gesprokkeld en vertaald uit de *Mémorial de la Ville de Gand 1790 -1830* van Prosper Claeys, Gent 1902

Zware accidenten op scène

In december 1830 ging de voorstelling van *Robrecht, hoofd der struikrovers* in het theater van de Parnassusberg (Oude Houlei) gepaard met zware accidenten. In een gevecht met de brigands gingen meerdere acteurs en figuranten zo sterk in hun rol op dat verschillende Fonteinisten (leden van de rederijkerskamer De Fonteyne) gewond raakten. Eén liep een zware verbranding op in het aangezicht door een gewerschot, een andere kreeg een ferme sabelslag op zijn hoofd, bij een derde werd de arm doorboord door een zwaardstoot. Nog anderen werden minder ernstig verwond.

De Parnassusberg aan de Oude Houlei

(Uit: *Etienne Hublau: 500 jaar toneelzalen en schouwburgen in Gent* (Documentatiecentrum voor Dramatische Kunst, Gent, 2000).

Automobiel uitgevonden in 1830?

Een uitvinder genaamd Roeges reed enkele Gentse straten door in een auto (automobile). De machine wordt voortbewogen door een mechanisme dat een kind in werking kan stellen. Het rijtuig 'zonder paarden' kan drie personen vervoeren (20 juni 1830).

Grande Soirée bij de provinciegouverneur (1 januari 1827)

In het *Journal de Gand* verscheen een artikel over de nieuwjaarsreceptie met volgend slot: De luxe van de toiletten was overweldigend en nooit zag men in onze stad meer rijtuigen en equipages samenkomen. Echte thermometer van de voorspoed die we kennen (*véritable thermomètre de la prospérité dont nous jouissons*). Een detail typisch voor die tijd (volgens Claeys): er stonden tachtig speeltafels opgesteld waaraan de kaarters (vooral whistspelers) konden plaatsnemen.

Voorstelling met gedresseerde herten en damherten

De dierentemmer ‘ecuyer’ Price gaf in de Parnassusberg een voorstelling met gedresseerde paarden, herten en damherten. Moeilijk in te beelden hoe men er in slaagde die dieren (en vooral de uiterst schuwe hertachtigen) op de al bij al kleine scene van dit theatertje te krijgen, schrijft Claeys.

Per diligence van Gent naar Arnhem in 24 uur

De compagnie J.B. van Gend richt een diligencedienst in die de afstand Gent Arnhem over Antwerpen, Breda, Gorkum (Gorinchem) en Utrecht in 24 uur aflegt.

Uit wraak of uit zuinigheid?

De kruisboogschuttersgilde Willem Tell gesticht in 1824 had als eerste voorzitter de fabrikant Ivo De Ruyck. Kort na zijn aantreden gaf hij al ontslag. Hij werd vervangen door de schilder Louis - Hubert Haemelinck. Bij de ‘machtswissel’ gebeurde iets eigenaardigs. In tegenstelling met wat gebruikelijk was, gaven de tegenstanders van De Ruyck zijn portretschilderij niet terug om het te vervangen door dat van de nieuwe voorzitter. Ze behielden het kunstwerk en lieten het hoofd van hun oude nummer één overschilderen met dat van de nieuwe.

Geleerde hond

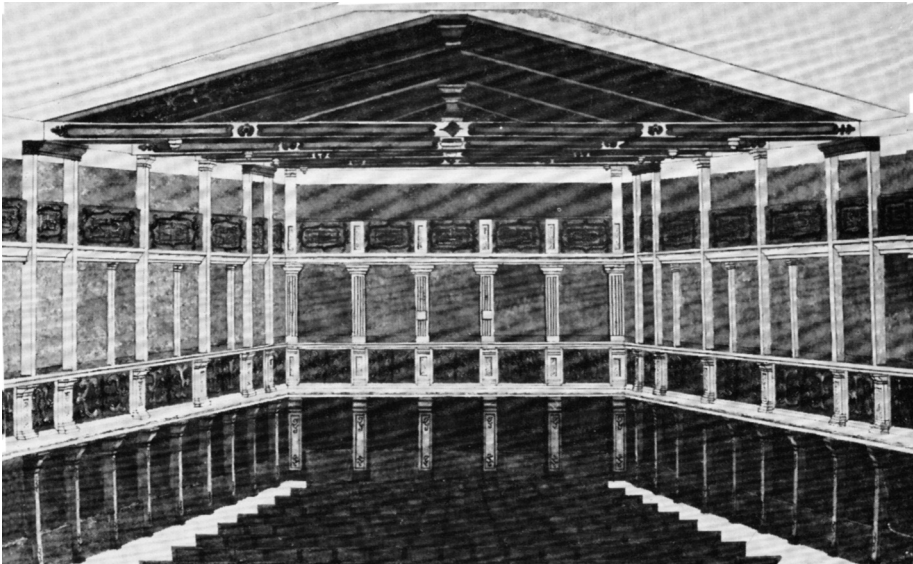
De hond Munito leest, rekt, speelt domino, rangschikt de paruren van de dames uit het publiek, leest en apporteert kaarten, kent botanica en demonstreert verbazingwekkende fysische toeren. Twee voorstellingen in de *Grand Théâtre* (opera) trokken volle zalen, meer dan wat een beroemde bariton in datzelfde theater kon opbrengen. *Chose triste à constater*, meent Claeys.

Zeekanaal Gent - Terneuzen in minder dan drie jaar voltooid

Op 24 januari 1824 werden de werken toegewezen voor de verbetering (recht-trekking), verdieping en verbreding van het kanaal van Gent tot Sas van Gent

(de Sassevaart) en zijn verlenging tot Terneuzen. Ze vingen op 15 maart aan. Meerdere ploegen werklieden gingen aan de slag op verschillende plaatsen tegelijk. In april waren ongeveer 3000 mannen aan de slag. In juli 1826 arriveerden 600 vrouwen uit de streek van Maastricht en Luik om deel te nemen aan de werken. Op 4 december 1827 meerde het eerste zeeschip in Gent aan. Het was de zeiler de *Harmonie* in Bordeaux geladen met wijnvaten. Intussen werden voorstellen geformuleerd en plannen opgemaakt om een haven uit te bouwen aan de Coupure (zie *De Coupure in Gent. Scheiding en verbinding*, 2009, p.92), maar het kanaal aan de Muidepoort werd verbonden met een nieuw te graven dok (havenbassin) bij de Dampoort. Dat werk begon pas in 1828 (toewijzing 21 april, aanvang 29 april) en werd nog datzelfde jaar voltooid (inhuldiging 15 december).

NvdR. Hoewel op het eerste gezicht niet bepaald spectaculair, mag dit ook als een 'straffe toer' beschouwd worden: geen aanslepende bureaucratische en juridische verwickelingen; alles met primitieve spaden, schoppen, houwelen uitgedolven en eruit gedragen of gesleurd op sleden, kruiwagens en karren getrokken door paarden, ossen en ... mensen: vrouwen en mannen.

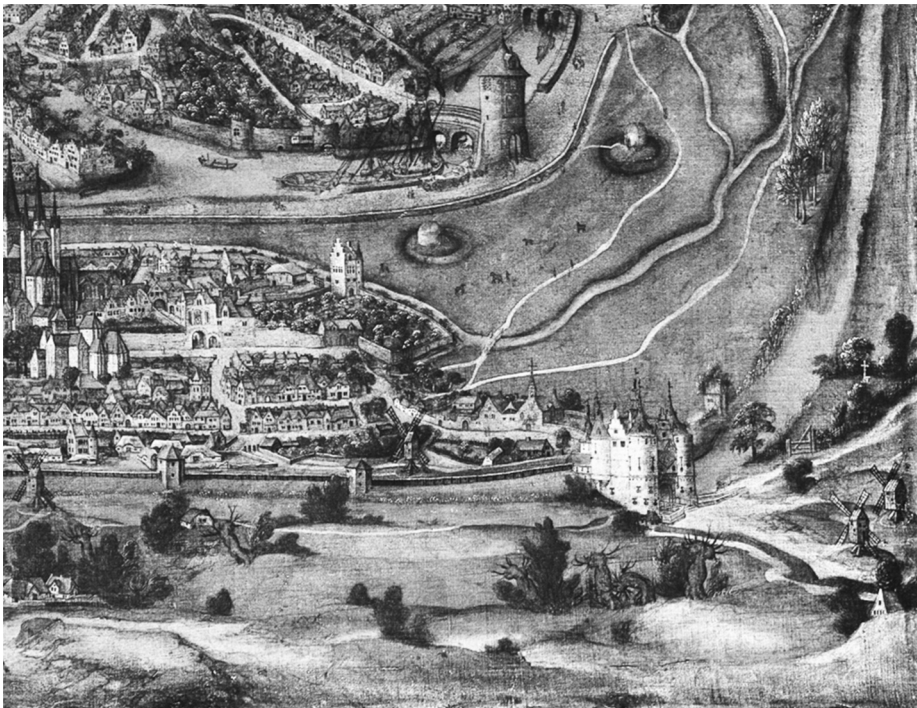
Interieur van de Parnassusberg (overgenomen uit Verriest, , G.,1966, *Het lyrisch toneel te Gent. Kultureel Jaarboek der provincie Oost-Vlaanderen - 1964*, Band II, afb. 12).

EEN STUKJE 'GENT 1534' ONTRAADSELD

Bultjes worden doelen

Gunter Stoops

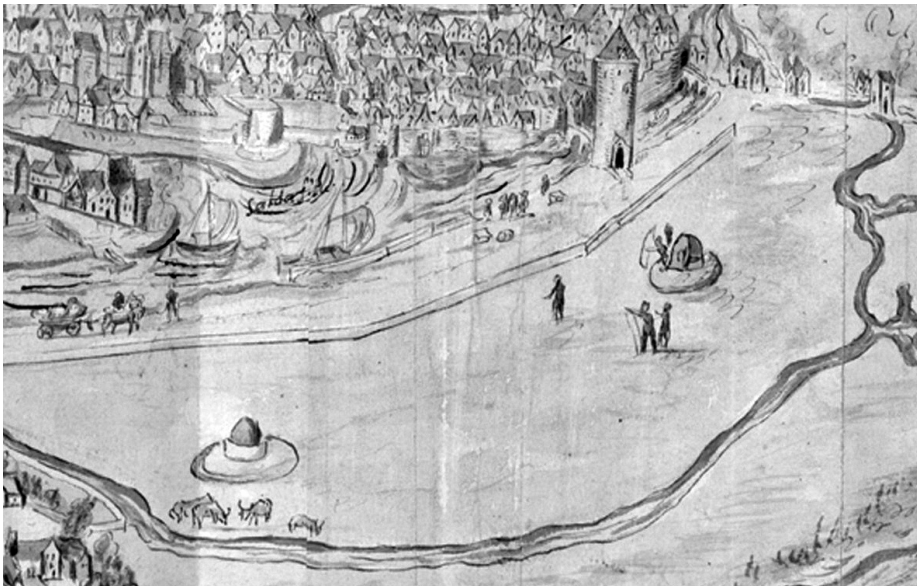
De uiterst interessante tentoonstelling in het STAM rond 'De zaak 1534' (nog tot 24 mei) brengt enkele oude knarren uit de 16de eeuw in eenzelfde ruimte, en die schilderijen en tekeningen communiceren in stilte met elkaar. De herinnering betreft een 'Gezicht op Gent', net in een periode dat de oostrand van de stad helemaal omgevormd werd op bevel van Keizer Karel: het Sint-Baafsdorp werd omgebouwd tot 'Spanjaardenkasteel' (oorspronkelijk 'Nieuw Kasteel').

Afb. 1. Detail uit 'Panoramisch gezicht op Gent 1534' met twee omgrachte 'bultjes' in het weiland over de Leie aan de Rode Toren. (STAM Gent, inv. 474).

Sommige van de werken zijn kopie van de andere. Het perspectief en de aandacht voor bepaalde zones hangen af van de specifieke interesses van de maker, de besteller of het doelpubliek. De basiswerken zijn in een tijdspanne van slechts een veertigtal jaar ontstaan: de voorstelling uit de *Codex Iconographicus Flandriae* (vóór 1562), het ‘Gezicht op de heerlijkheid Sint-Baafs en de stad Gent’ (Lucas de Heere, 1564) en de 16de of 17de - eeuwse kopie hiervan. Door het recente infrarood onderzoek heeft men nu ook een beeld van de tekening onder de geschilderde afwerking van ‘Panoramisch gezicht op Gent 1534’. Het onderwerp van de schilder was nog op terrein zichtbaar of zat nog vers in het geheugen. Bovendien kon men de recente werken van collega’s raadplegen. Wat afgebeeld werd, was herkenbaar en leesbaar voor een zestiende-eeuwer.

We verplaatsen ons even in de oude voorstellingen en laten ‘1534’ als het ware zelf aan het woord. Het schilderij is plots iets minder exclusief tussen zijn tijdgenoten, heeft net de eerste opgewonden momenten beleefd van aftasten en uitwisselen van triviale beleefdheden, de taxerende blikken, het inschatten van elkaars voor de dag komen, het ophalen van de voor de hand liggende herinneringen en een passioneel oplaaierende herinneringenstroom aan de Sint-Baafsabdij en -dorp.

Afb. 2. Detail, *Codex Iconographicus*, 1562, (Bayerische Staatsbibliothek, München, nr. 265, f.73).

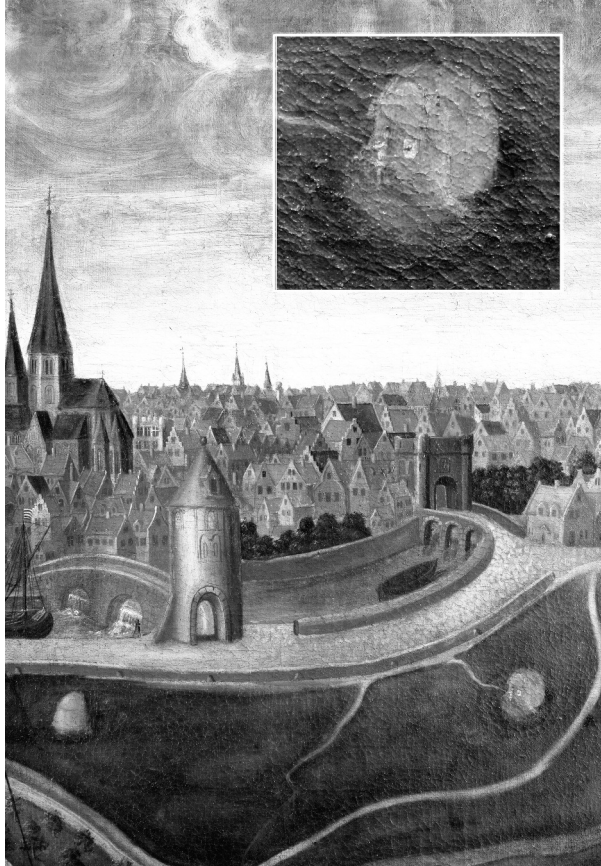
Twee ‘bultjes’ op ‘1534’

Nu hangt 1534 even moe, in zichzelf gekeerd, contemplatief zijn oude onder-tekening af te tasten, op zoek naar een mogelijke nieuwe insteek in dit samen-zijn. Hij vindt niet direct iets om mee uit te pakken. Het omliggende kan hij alleen maar met de Codex delen en het Sint-Baafsdorp, daar hebben ze het net over gehad.

En terwijl ‘1534’ in een sluimer wegzakt steekt de zeurende jeuk van beide bulten in de natte weiden voor de Rode Torenpoot weer op. Hij loert naar zijn contemporainen en merkt dat die daar blijkbaar minder last van hebben. Die bulten! Steeds als hij tot rust komt en even de stilte van zijn diepste innerste witte doek opzoekt komen langzaam die twee bulten in het vizier. Wat hadden die ook alweer te betekenen? Wat doen die omgrachte bergen in dat weiland? Hij weet dat hij het geweten heeft. En terwijl hij eerst gewoon even de aanwe-zigheid van die bulten bij zijn collega’s registreerde kijkt hij nu aandachtiger. Figuurtjes in de omgeving van de bulten dimensioneren ze tot iets meer dan manshoge heuveltjes. Zelf had hij de laatste decennia de indruk gehad dat die bulten bij hem maar groeiden en groter werden. Trouwens als hij goed naar de anderen keek waren het maar halve bultjes, met het verticale vlak naar elkaar toegewend. Een mannetje in het grasland leunde op een handboog, een ander bij zo’n bult hanteerde die. Natuurlijk, dat was het: de tegenover elkaar staan-de doelen van de handboogschutters!

Ook op de analoge voorstellingen

Zowel de ‘Codex Iconographicus Flandriae’ (vóór 1562) als het ‘Gezicht op de heerlijkheid Sint-Baafs en de stad Gent’ (Lucas de Heere, 1564) en de 16de of 17de eeuwse kopie ervan, laten figuurtjes met de handboog zien in de direc-te nabijheid van beide halve bulten. De ondertekening van ‘1534’ toont ook duidelijk een halve linkse bult, maar die is bij het schilderen gedraaid zodat enkel de ronde kant te zien is en de indruk wordt gewekt van een volledig ronde bult. Bij de ondertekening staan er bij de rechtse bult ook figuurtjes waarvan er één een handboog vastheeft. De functie van beide halve bulten is hier duidelijk: in dit geval een vaste constructie uit turfbllokken, zoden en aarde, al dan niet in combinatie met hout, om plaats te bieden aan de schiet-schijf en om de gemiste pijlen op te vangen. Ook de schietschijven zelf zijn telkens weergegeven als een licht vlekje. En twee doelen tegenover elkaar: gewoon omdat men dan bij het recupereren van de pijlen meteen naar het andere doel kan terugschieten. Bespaart heel wat over en weer geloop.

Afb. 3. Detail, Gezicht op de heerlijkheid Sint-Baafs en de stad Gent, Lucas de Heere, 1564, (Universiteitsbibliotheek Gent), (foto: Philippe Debeerst, inzet: Georges Antheunis).

Wel vallen de afmetingen op, zowel de grootte van de bulten als de afstand tussen beide doelen. In verhouding tot de afgebeelde mannetjes zijn de constructies in de codex en bij Lucas de Heere iets meer dan manshoog, zo 'n 2 à 3 m. Op 1534 liggen die verhoudingen iets anders, daar is de heuvel 2 tot 2,5 keer zo hoog en breed als een mannetje en moet men toch snel 5 m rekenen voor hoogte en breedte. De afstand tussen beide doelen daarentegen is op alle schilderijen gelijkaardig weergegeven, en afhankelijk van de genomen maatstaf in de omgeving varieert de uitkomst, maar steeds is die meer dan 100 m, eerder naar de 200 m toe, en dat is toch al onmiddellijk de dubbele afstand van de schietbaan van de Sint-Jorisgilde (kruisboog) tussen de Hoogpoort en

het Belfort. Met de handboog kon men maximum ongeveer 250 m ver schieten dus was mikken op deze doelen toch wel het aftasten van de grenzen van kracht en precisie.

Afb. 4. Detail, ondertekening Panoramisch gezicht op Gent 1534
(Infraroodreflectogram © KIK-IRPA).

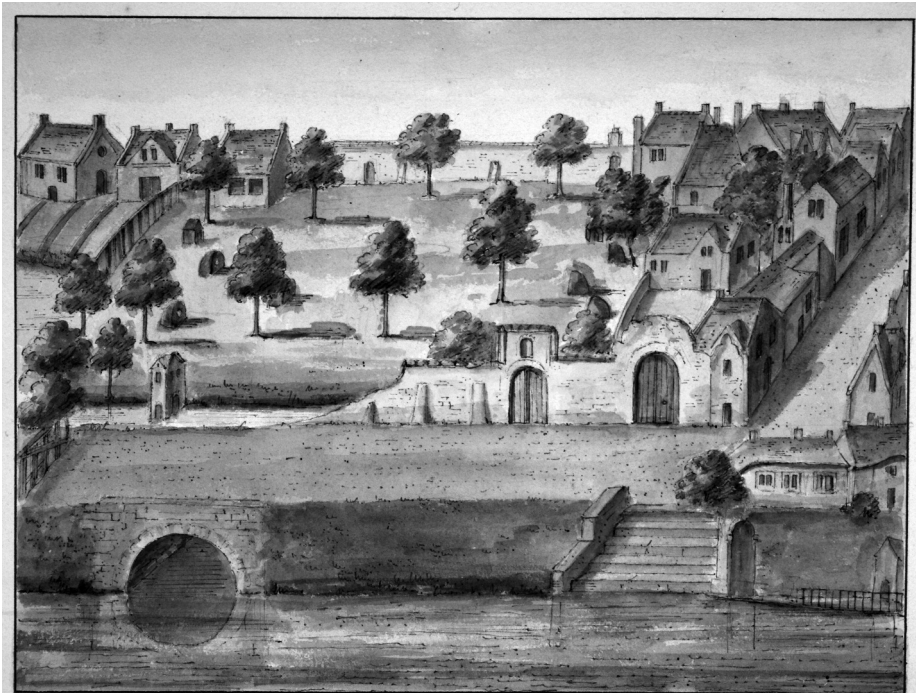
Iconografisch zijn gelijkaardige doelwitten trouwens terug te vinden op '1534' zelf, en wel aan de Koepoort nabij de Schelde waar de schuttershof van de Sint-Sebastiaansgilde wordt afgebeeld. Tussen de bomen zijn de (weliswaar kleiner gedimensioneerde) doelen zichtbaar. Dit is duidelijker te zien op de interpretatie van dit detail door August Van den Eynde (1822-1861).

Nog meer voorstellingen

Voorbeelden van zulke schietstanden worden op meerdere documenten uit die periode aangetroffen. De opbouw en vorm varieert. Dat zien we onder meer op de kaart van Brugge door Marcus Gerards, 1562, Musea Brugge - Groeningemuseum. Een ander voorbeeld van zo 'n opstelling vinden we op de tekening 'De Kermis van Hoboken' (1559, Pieter Bruegel de Oude). Op dit

werk staan in de linker benedenhoek enkele handboogschutters, met de rug tegen een doel, te schieten naar een tweede doel diagonaal rechts tegen de marge van de tekening. Op de 16de eeuwse kopergravure van dit werk van Breugel, gegraveerd door Frans Hogenberg en uitgegeven door Bartholomeus de Momper, is dit duidelijk te zien in spiegelbeeld (Museum Plantin-Moretus, Prentenkabinet,). De opbouw uit (turf)blokken is hier ook goed waarneembaar. Een veel ouder voorbeeld (1325-1335) en iets verder van onze contreien verwijderd, is de miniatuur met boogschutters getekend onderaan de aanhef van Psalm 79 in de Luttrell Psalter (British Library).

Het oude Hof van den grooten Mynsheeren Sente Sebastiaens te Ghendt geligen buiten Coepoorte aende groen hooft, in 1423-1548.

Afb. 5. Detail uit '1534' met het schuttershof aan de Koepoort nagetekend door August van den Eynde (Stadsarchief Gent, Atlas Goetghebuer L134/13).

Bij het maken van de schilderijen kende men de betekenis van beide omgrachte heuveltjes op 1534 heel goed. Men wist dat dit doelen voor het boogschieten voorstelden. De gracht errond is mogelijk ontstaan bij de opbouw. Misschien was afwatering rond de doel- en schietplek geen luxe in dit nat gebied. Bij het 'Panoramisch gezicht op Gent 1534' zijn er slechts vaag mannetjes waarneembaar bij het meest rechtse doel. Door het niet opmerken van

deze figuurtjes en de afwezigheid van verdere context is de betekenis niet meer onmiddellijk leesbaar. Door gebrek aan goede schaalreferentie in de omgeving lijken de bulten vanwege hun inplanting vooraan op het schilderij tussen de zone Sint-Baafsabdij/dorp en de achterliggende stad ook groter dan ze in werkelijkheid waren.

Afb. 6. De kermis van Hoboken (1559). Gravure door Frans Hogenberg naar Pieter Bruegel de Oude (Museum Plantin - Moretus, Antwerpen, PK. OP 190 73, datering tussen 1568 en 1588).

Op zijn natekening van ‘1534’ interpreteert Charles Onghena (1826) het meest rechtse doel als stenen constructie met steunbeer. Een schijnbaar ‘deurtje’ laat toe dit ‘wachthuisje’ te betreden. Deze natekening wordt in ‘Panoramisch gezicht op Gent in 1534’ (Johan Decavele, 1975) gehanteerd om de herkenbare locaties aan te duiden en te refereren naar de echte 1534. Beide bulten worden hier als wachthuisjes benoemd (de nummers 471 en 480 op het overzichtsplan).

Verdwenen in 1540 maar niet vergeten (of toch niet helemaal)

Bij de heraanleg van deze omgeving kort na ‘1534’, door de inplanting van het ‘Nieuw Kasteel’, het latere ‘Spaans Kasteel’, verdwenen waarschijnlijk beide doelen. Het zuidelijke (linkse) deel van de schietstand moest mogelijk plaats maken voor de nieuwe gracht rond de versterking. Op de vele iconografische en cartografische voorstellingen van het Spaans Kasteel komen de heuveltjes niet meer voor. Dit, gecombineerd met het feit dat de weergave op ‘1534’ een misleidend perspectief toont en de mannetjes, waarvan één met boog, bij de rechtse stand enkel na onderzoek van de ondertekening herkenbaar zijn, maakt

dat men bij het bekijken van ‘Panoramisch gezicht op Gent 1534’ en in het bijzonder bij het onderzoeken van beide heuveltjes, niet onmiddellijk de doelen van een schietstand herkent.

Afb. 7. Aanhef van psalm 79 in het Lutrell Psalter (British Library. Add. 42130, f. 157v.).

Afb. 8. Natekening van ‘1534’ door Charles Onghena (1826, detail) met foutieve voorstelling van de doelen als ‘wachthuisjes’ (Stadsarchief Gent, Atlas Goetghebuer L1/1).

Toch wist men in het eerste kwart van de 20ste eeuw nog steeds dat het om schietdoelen ging: *En face de la Tour Rouge, pas de maison au Langen Steendam, mais des buts pour le tir.* (Victor Fris bij het overlopen van wat er allemaal op het ‘Gezicht op Gent 1534’ te zien is, in zijn werkje *Plans de Gand*, 1920). De vraag wat die grote schietbaan daar op de natte gronden voor de Rode Torenpoort ‘deed’ en wie er gebruik van maakte, zal vast en zeker in de toekomst door een historicus of archiefonderzoeker herontdekt worden, ... of niet?

Het fysiek bij elkaar brengen van enkele Gezichten op Gent in de tentoonstelling ‘De zaak 1534’ is niet enkel een lust voor het historisch geïnteresseerde oog, maar maakt het ook mogelijk, door het samenleggen van de kleine variaties en accenten, stukjes van ons verloren collectief geheugen weer aan te vullen.

Met dank aan Peter Steurbaut en Georges Antheunis, Dienst Stadsarcheologie Gent; Valérie Meilander, Stadsarchief Gent en Wout De Vuyst, STAM Gent.

REILEN EN ZEILEN VAN DE STAD IN 1922

Uit de gemeenteraad

Adrien Brysse

De data bij het begin van de zin verwijzen naar die van de gemeenteraadszitting.

Stadswerken, stadseigendommen, stadsbedrijven en financiën

8/5/1922. Bij aftocht van de Duitsers werd de zuiderloods langs het Houtdok voor het grootste gedeelte door brand vernield. Ook een deel van de noorderloods was ondertussen afgebroken. De raad keurt het lastenboek goed voor heropbouw in hout met kolommen van gewapend beton.

20/2/1922. In 1904 had de stad een elektriciteitscentrale opgericht. Twee eenheden van 3-fasige stroom werden in 1913 toegevoegd. De bouw van een nieuwe centrale dringt zich nu op. Als bouwlocatie denkt men aan het terrein tussen Dok en Ham.

8/05/1922. De Stedelijke Schietbaan aan de Martelaarslaan zal vanaf 1/02/1920 voor de duur van negen jaar verhuurd worden aan de staat (Departement Nationale Verdediging).

16/01/1922. Mevr. Victorine Blaton mag een deel van de openbare weg op het Laurentplein huren voor de verkoop van dagbladen in een kiosk in opvolging van de vorige huurster mej. Mathilde Cnudde (27/09/1920). Op 2/05/1922 volgt de toelating tot het bouwen van een kiosk voor verkoop van kranten op de Dierentuinlaan. Voortzetting door Angèle Carton van de huurovereenkomst die haar moeder Marie Carton - Poelman afsloot.

22/05/1922. Tijdens de Duitse bezetting drukte Gent stedelijk papiergeld dat na de oorlog ingeruild kon worden. Bij de eindafrekening blijkt voor 600.000 fr vals papiergeld te zijn vergoed.

Foren, exposities en markten

20/2/1922. De gemeenteraad beraadslaagt over de stichting van een handelsfoor te Gent. In 1919 was een Gentse studiegroep op bezoek op de beurzen van Utrecht en Parijs. Brussel begon in datzelfde jaar reeds met een handelsbeurs, die ze als gevolg van een overeenkomst tussen de Staat en de Stad Brussel jaarlijkse mag organiseren. Gent onderhandelt met burgemeester Max van Brussel om afwisselend de beurs te organiseren maar die gaat niet op het voorstel in. Voorlopig moet Gent zich beperken tot de 18de vijfjaarlijkse tentoonstelling van hofbouwkunde in 1923 en vervolgens de Metaalbeurs. Voor 1924 is de 'Exposition des Cooperatives' voorzien en voor 1925 denkt men aan een Textielbeurs.

4/5/1922. Geheime zitting waarop gemeld wordt dat het college van schepenen en burgemeester in het geheim onderhandelt met een groep sportliefhebbers om de grote zaal van het Paviljoen Azalea in het Feestpaleis in te richten als wintervelodroom. Het zou gaan om een huurcontract van 10 jaar, een huurprijs van 20.000 fr tot 30.000 fr per jaar. De inrichting is uitneembaar en gedurende de drie zomermaanden kan de stad gratis beschikken over de zaal.

6/03/1922. De foorreizigers halen hun gelijk bij de gemeenteraad. Uit onderzoek op de winterfoor is gebleken dat de gewone foorreizigers te veel concurrentie ondervinden van de bankisten en leurders met appelsienen, amandelbrood, taarten enz. en in vergelijking een veel te hoge instelprijs moeten betalen. De schepenen moet zijn interventie onderbreken om het woord 'bankisten' uit te leggen. Bankisten zijn personen "die rond het fooreplein plaats nemen met eene tafel, eenen bank, een stoel, enz en doorgaans bij middel van loterijen, vogelpik enz hunne waren aan de man brengen".

20/11/1922. Afschaffing van de openbare boterwaag op de Botermarkt. De boeren zijn niet verplicht die te gebruiken en de tarieven van de weegrechten dateren nog van 18/01/1841.

Bruggen en waterlopen

8/05/1922. Op het einde van de oorlog bouwde het leger een voorlopige houten Stropbrug. Wegens het drukke en zware verkeer acht het Bestuur der Spoorwegen het dringend nodig die te vervangen. Gelet op het uitbreidingsplan van de Gentse agglomeratie vraagt Gent aan de Staat een viaduct op

beide oevers en een bijbruggetje voor voetgangers. De Stroplaan moet vernauwen wegens de verdubbeling van het sporenstelsel, maar de stad krijgt het recht om een brug over de Schelde te bouwen die de verbinding van de Stroplaan met Ledeberg mogelijk zal maken.

29/05/1922. Bespreking over de stank afkomstig van het stilstaand rivierwater bij grote hitte. Al anderhalf jaar heerst er grote droogte. De regen blijft uit en het debiet van de rivieren daalt enorm. Al 75 jaar verpest de Spierevaart de Schelde met het vuile, met vet beladen water van de wolwasserijen van Roubaix en Tourcoing (F). In 1919 drong Gent bij de regering erop om dit op het vierde congres van Versailles te bespreken. Dat werd geweigerd, waarop Gent vruchteloos vroeg om dit voor de Volkerenbond te brengen. Er werd dan maar een fabriek gebouwd te Grimonpont om het water te zuiveren. Hoewel het jaarlijks een miljoen kostte, leverde dit niets op en werd het project stilgelegd. De heer Crevals merkt op dat de stad in 1915 al een boekje uitgaf over 'La Question de l'Espierre'. Hij vertelt erbij dat in de 'Annales des Travaux Publics de Belgique' (okt 1912) een verslag staat over Bradford (UK) dat het vet uit het afvoerwater haalt en met winst doorverkoop voor verwerking tot zeep. De burgemeester stelt zijn hoop op de komende onderhandelingen met Frankrijk.

22/05/1922. Machtiging aan de vlasspinnerij Linière Gantoise met zetel op de Vogelzangkaai om een deel van het Augustijnenvaardeken te verleggen en te overwelden.

Verkavelingen, straten en verkeer

16/01/1922. Scheepswerfstraat. De benaming van de Cementstraat wordt vervangen door Scheepswerfstraat (Rue des chantiers navals). De straat begint aan de Aeroplaanlaan (Vliegtuiglaan), rechtover Brug IV, maakt de omtrek van de Nieuwe zateinrichtingen en eindigt aan de Langerbruggekaai. (Nvdr: In het vorige nr van GT staat geen benaming vermeld bij brug V. Volgens de Dienst Wegen, Bruggen & Waterlopen was dat een voetgangersbruggetje dat nooit met een naam bedacht werd).

10/7/1922. Het college besluit de volgende benamingen te geven aan bruggen: Tolhuisbrug die zorgt voor de verbinding van Plezantevest met Nijverheidsplaats (nu Neuseplein) en de Nieuwe Tolhuisbrug die zorgt voor de verbinding van Plezantevest met Nijverheidskaai en -laan (nu Wiedauwkaai en Nieuwevaart). (Afb. 1).

Onderwijs

27/03/1922. De gemeenteraad besluit, na heftige debatten tussen katholieken en liberalen, de liberale privé instelling ‘Nieuwe Samenwerkende Gentsche Maatschappij voor het onderwijs aan Jonge Meisjes’, gesticht in 1917, over te nemen. Het omvat een Atheneum voor Meisjes en een Normale Middelbare afdeling voor regentessen. De gebouwen op de Kortrijksesteenweg, de meubels en verzamelingen worden overgenomen voor de som van 175.000 fr. De stad neemt bovendien de zware hypothecaire schuld over.

27/03/1922. De Meisjesberoepschool van de Tweebruggenstraat wordt gesplitst in Handelsinstituut en Kleedingsberoepsschool.

Werkstaking, politieke acties en taalacties

8/5/1922. Naar aanleiding van de werkstaking in de metaalnijverheid organiseren drie mannen van de Brandweerdienst een omhaling voor de stakers. Ze worden acht dagen geschorst. Burgemeester Vanderstegen weigert de straf te laten intrekken omdat het reglement van de brandweerdienst omhalingen streng verbiedt. Hij vindt dat in een kazerne discipline moet heersen.

6/03/1922. Op verzoek van het ‘Rood Kruis van België’ stemt men een toelage van 1.600 fr voor het “Nationaal Werk tot hulp aan de uitgehongerde Russische kinderen”.

8/05/1922. Raadslid Casier vraagt zich af waarom de stad de Belgische vlag heeft laten wapperen op het Belfort op het Eerste Meifeest. De burgemeester stelt dat de meerderheid in de gemeenteraad besliste dat het om het feest van de Arbeid gaat en niet om een politiek feest.

22/05/1922. In de 2de wijk (Sint-Michiels) van de stad wordt op de Oude Houtlei op zondag 14 mei een monument voor de gesneuvelden onthuld. 's Anderdaags doet het gerucht de ronde dat een school geweigerd had de Brabançonne mee te zingen. Het Sint-Amandusinstituut zou ‘Hommage aux martyrs’ (tekst broeder Philomon en muziek van Phlippo) zingen en de stadsjongensschool van het Begijnhof zou ‘Naar Wijd en Zijd’ van de Gentenaar Gevaert zingen. Samen zouden ze dan tot slot de Brabançonne brengen. Het Sint-Amandusinstituut gebruikt echter nog altijd de oude versie van Charles Rogier en de andere school de jongste officiële versie. In de oudste versie

komt “God die Belgenland beschermt’ voor en de bestuurder van de stadsjongensschool had het lastig met dat woordje ‘God’. Daarom, zo vertelt men, deed hij niet mee en had hij ook God weggelaten in ‘Naar Wijd en Zijd’ en vervangen door ‘Zoo’. *‘God omsluite in zijn zegen der Belgen, Vorst en Land!’*.”

Personalia

25/07/1922. Afscheidsrede voor Jan Lampens, schepen, volksvertegenwoordiger en pionier van de vakbeweging. Heroprichter van de gevallen Vereeniging der Meubelmakers. Stichter van de Houtwerkersbond in het Café du Nord op de Vrijdagmarkt in 1880. Hij was pianomaker van beroep. Op zijn 67ste jaar wordt hij door de Duitse bezetters aangehouden wegens spionage. Hij zat lange tijd te Bergen opgesloten. Na zijn veroordeling werd hij verbannen en naar het concentratiekamp te Holzminden gestuurd. Vandaaruit wordt hij als Zivilarbeiter naar het Duitse front in de omstreken van Cambrai gestuurd.

4/09/1922. De raad herdenkt Karel Lybaert (1854-1922) katholiek gemeenteraadslid van 1904-1911. Hij blies het Verbond van de Dekenijen nieuw leven in, was medestichter van het ‘Werk der Wezen’ en ‘Nachtverblijf’ (Asile de Nuit), voorzitter van de Afdeling voor Vlaanderen van den Bond der Drukkers, beroepsjournalist, dichter, essayist en kunstcriticus, en overtuigd Vlaming.

25/09/1922. Afscheidrede voor Emile Coppieters, schepen. Hij was een prominente aannemer van openbare werken, senator en lid van de Gentse gemeenteraad sedert 1896. In 1913 was hij een van de drie directeurs van de Wereldtentoonstelling. In 1916 werd hij lid van het college van burgemeester en schepenen, waar hij uitmuntte als schepen van financiën. Tijdens WO I hadden de Duitsers hem met geweld gedwongen om hen bij te staan als expert bij de heropbouw van de haven van Oostende. Hij slaagde erin om de plannen van de militaire havenbouwwerken naar Brussel te smokkelen. Hij was betrokken na de oorlog bij de heropbouw van Nieuwpoort.

HET MEERHEMKANAAL EN ZIJN BRUGJES

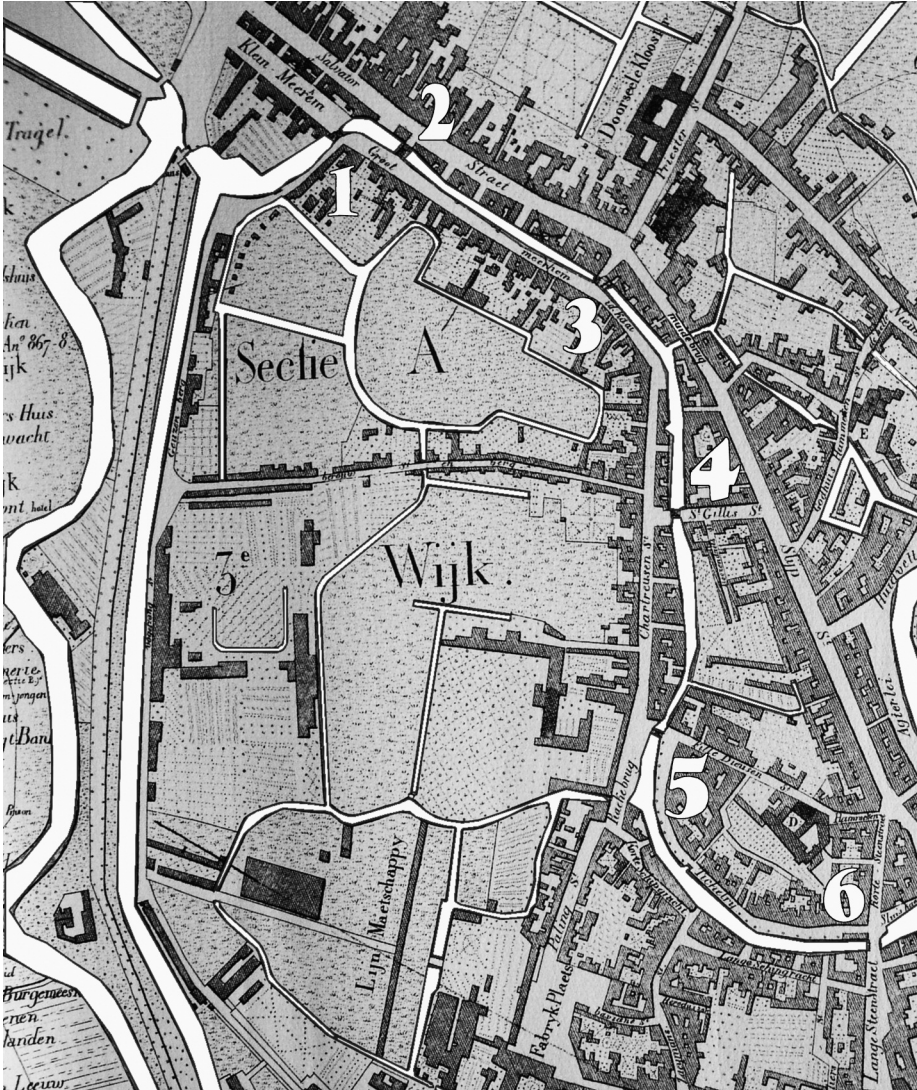
Adrien Brysse, Luc Devriese, Frank Gelaude

Het Meerhem was waarschijnlijk een gekanaliseerde oude Leiearm die onderdeel werd van het oudste kanaal in het Gentse: de Schipgracht. Die ‘gracht’ met een opvallend bochtig verloop verbond de stad met het dichte waterlopenstelsel in het noorden van het graafschap. Langs deze waterweg werden bakstenen en daktegels (tichels) uit Stekene en vooral turf aangevoerd uit de veengebieden in Vier Ambachten en Zeeuws-Vlaanderen. Turf was van levensbelang voor de verwarming van een stad gelegen in een gebied dat arm aan hout was geworden. Binnen de stadsvesten werd de Schipgracht ook Meerhem (- kanaal) genoemd, later ook Chartreuzenvaardeken. De drie namen duiden dus op dezelfde waterloop. De Schipgracht mondde uit in de Leie aan het Sluizeken waar een kleine haven functioneerde. De naam Tichelrei herinnert nog aan de bouwmaterialen die er gelost en gestapeld werden. De oude naam Torfbriel voor het Sluizeken heeft dan weer te maken met de zeer gewaardeerde brandstof turf. Vandaar ook de tweede naam van de Schipgracht: de Moere.

In de jaren 1530 werd de Schipgracht omgevormd tot Sassevaart. De Sassevaart werd via de vestinggracht aan de Blaisant verbonden met de Lieve. De Lievekaai nam de havenfunctie van het Sluizeken over. De glorie van het Meerhemkanaal ging teloor. De laatste eeuwen van zijn bestaan waren eerder onwelriekend: het kanaaltje werd de aanlegplaats van de boten van de beer- en mestruimers en die woonden allemaal op Meerhem. Maar ook in andere opzichten was het nederige watertje niet minder nuttig. Het zorgde voor de drainage van het afvalwater en het overtollige regenwater. Verder stroomde er ook meermaals per week vers water nodig voor het bleken van de lakens, de brouwerijen en het huishoudelijk gebruik van de bewoners.

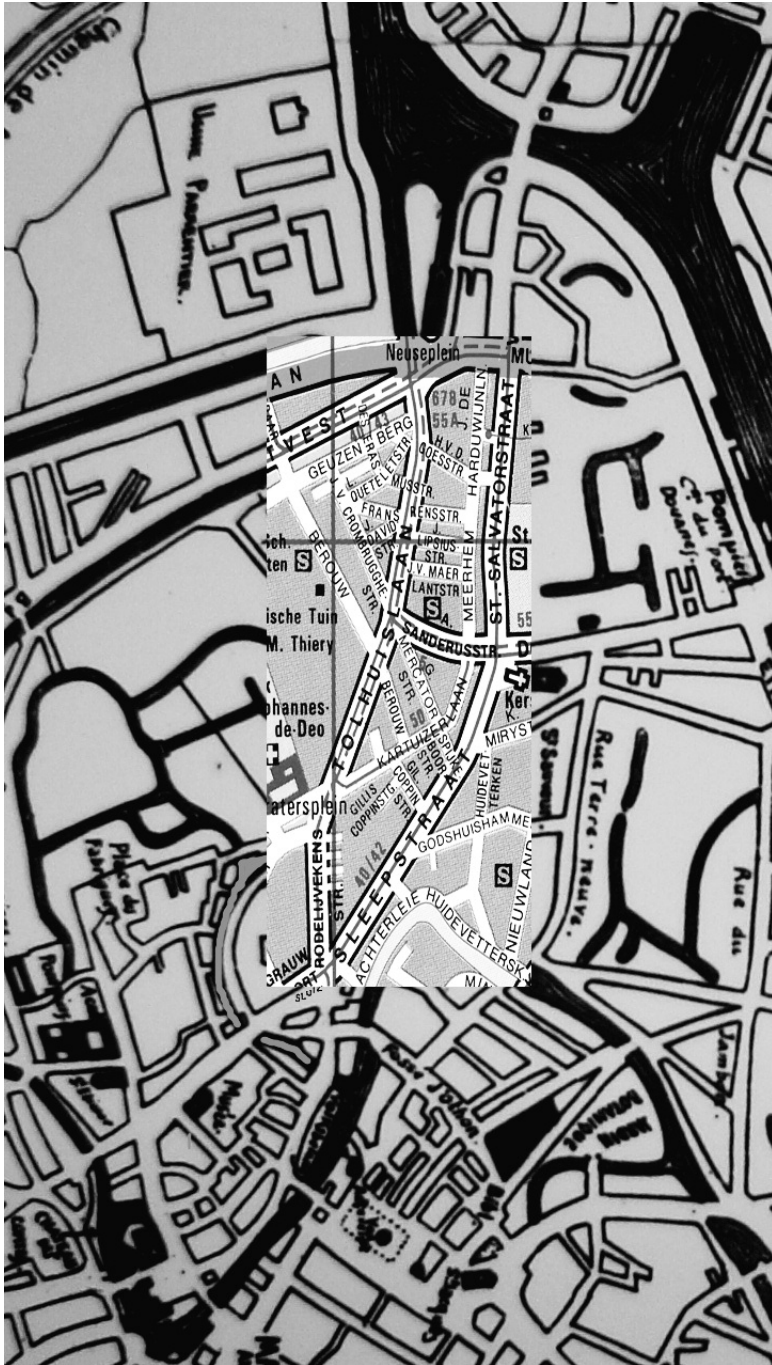
Eeuwenlang lagen over het Meerhemkanaal verschillende brugjes. We duiden ze hier aan op de welbekende kaart van Saurel uit en we tonen hun benaderende lokalisatie op een hedendaags wegenplannetje.

Post script. Van de kaart Saurel 1841 zijn fraaie kopies te krijgen à 3 euro op het Documentatiecentrum DSMG, Begijnhof 46, Sint-Amandsberg)

Zatebrug (1) (J. De Harduwijnstr), Plattensteegersbrug (2), Halsbrekersbrug (Doornzelestraat) (3), Sint-Gillisbrug (St Gillisstraatje) (4), Chartreuzenbrug (Fratersplein) (5), Sleutelkensbrug (Grauwpoort) (6).

[plan Saurel 1841]

Zonderlinge en bijzondere Gentse plaatsnamen TOLPOORT EN TOLHUIS

Luc Devriese

Bij de Muide, niet zo ver van de in een vorig nummer behandelde Dampoort met haar namen ontleend aan de stadstollen of octrooien, zitten we in dezelfde categorie met een andere heel bekende, maar eigenlijk nogal onzinnige benaming: de Tolpoort. De naam, een creatie van de inventieve straatnamencommissie Vermeulen (1942), is om te beginnen foutief of hier minstens misplaatst. Op die plek stond er nooit een tol- of stadspoort, terwijl alle stadspoorten waar onze bekende poortstraten naar toe leidden, wel tolpoorten waren. Maar toch was er in die buurt iets te vinden dat met tolleren te maken had, en wel tolleren 'te water'. Om dat te begrijpen moeten we heel eventjes iets vertellen over de tolheffing op dat type vervoer.

Tolheffing op het water

In een waterstad zoals Gent werden niet enkel op het vervoer over land aan de stadspoorten belastingen geheven. Het gebeurde ook op wat over water vervoerd werd. Die scheepstollen waren zeker niet minder belangrijk dan de heffingen bij de bekende poorten. Wel integendeel: de landwegen waren tot in de jaren 1700 nauwelijks begaanbaar, laat staan berijdbaar, en het vervoer over langere afstand, het interstedelijk of interregionaal vervoer, gebeurde meestal per schip op de vele rivieren en kanalen. Vooral van bulkgoederen (graan, turf) maar ook stukgoederen zoals vaten wijn en bier.

Ook de binnenschepen werden op goed uitgekozen plaatsen gecontroleerd en hun lading 'getaxeerd' (uit het Latijn taxare: aanraken, zoals in 'contact', 'tactiel': de goederen werden bekeken en betast). Dat gebeurde vanaf de jaren 1600 in aparte gebouwtjes aan de stadsrand. In Gent bleef daarvan nog één enkel exemplaar bestaan: de bekende 'Peperbus' aan de Isabellakaai. Dat is geen onderdeel van de stadsversterking zoals meestal verteld en geschreven wordt, maar de uitkijkpost van de tolwachter op de Bovenschelde. De schippers werden er tegengehouden met behulp van 'waterbomen'. Dat waren op het water vlottende boomstammen vastgemaakt met zware kettingen en sloten

waarvan de sleutels in handen bleven van de tolwachters, ‘boomhouders’ genoemd. De schippers kregen er een tolbiljet en de formaliteiten werden verder geregeld in een nabijgelegen stadspoort of centraal in het octrooikantoor op de Korenmarkt (in de 18de eeuw het Pakhuis). Ooit prijkte er ook aan het huidige Terplaten op de andere oever van de Schelde een identiek wachttorentje en aan de Leie had je er eveneens twee, dicht bij de Kortrijksepoort ter hoogte van het Percellestraatje. Bekend is ook het Tolhuisje aan de Graslei dat vermoedelijk enkel voor de graantransporten functioneerde.

Aan de Keizerpoort op de Neerschelde had je iets dergelijks, maar met een andere vormgeving. Het was een tolkantoortje aangebouwd bij de Keizerpoort dat in 1650 als ‘tholhuysken’ aangeduid werd in de stadsrekeningen. Het was gedekt met ‘tichels’ en voorzien van een ‘Brabantse venster’ (zonder kruisindeling) en een deur. Een bank en een tafel waren vastgemaakt in de vloer. Hoe het er verder uitzag weten we niet. Vermoedelijk gebeurde de tolninning door of samen met de eigenlijke poortwacht.

Scheepstollen aan het Sluizeken en bij de Muide

Heel wat meer valt er te vertellen over het Tolhuis ‘bij de Muide’. Dat was gebouwd aan het uiteinde van de Sassevaart bij de stadsgracht van de Blaisantvest.

De voorganger ervan, het ‘tolhuus ter Scabrugge’ (Schaapbrug) wordt vermeld in de Gentse stadsrekeningen van het schepenenjaar 1328 - 1329. Dit stond bij het Sluizeken aan het uiteinde van de Schipgracht, zelf voorganger van de Sassevaart, ook bekend als de ‘Moere’ en heel oud, ouder nog dan de Lieve (voltooid in 1269). Niemand weet precies wanneer het kanaal gegraven werd en de tolninning aan het Sluizeken begon. Hoe dat tolhuis er uitzag is niet geweten. Wellicht was het een onderdeel van een massieve poort - hefdeur - sluisconstructie op die plaats.

Waarom verhuisde het Tolhuis naar de Blaisantvest? Na de omvorming tot Sassevaart verloor het oude haventje aan het Sluizeken het grootste deel van zijn trafiek ten voordele van de Lievehaven. Om dat te begrijpen moeten we even naar de Lievekaai. Na het voltooiën van de Brugse vaart in 1623 werd de Lieve nauwelijks nog gebruikt om goederen naar het Gentse stadscentrum te vervoeren. Dat werd echter in de Lievehaven ruim gecompenseerd door de trafiek over de Sassevaart die tot in dat haventje bij het stadscentrum geleid werd. De huidige bebouwing van de Lievekaai getuigt er nog van. Ondanks

de sinds 1584 belemmerde toegang tot de Westerschelde was er nogal wat binnenvaart op het kanaal naar Sas van Gent.

Om de toegang tot de Lievehaven te realiseren werd gebruik gemaakt van een bestaande vestgracht. Zoals alle stadsvesten in die tijd bestond de verdediging in het noorden van de stad uit een binnen- en een buitengracht met daartussen een aarden wal. De binnenste Blaisantvestgracht werd omgevormd tot verbinding tussen de Sassevaart en de Lieve bij het Rabot. Die gracht werd in die tijd trouwens (nogal verwarrend!) dikwijls zelf ook Lieve genoemd. Vandaar ook de oudere naam Lievegang van de huidige Kolveniersgang. Aan de Blaisantvest kwam de Sassevaarttrafiek de versterkte stad met haar tolgebied binnen en wellicht daarom verkoos men op die plek een tolhuis te bouwen (afb. 1). Ook voor wat op de Sassevaart vervoerd werd, moest men immers tol betalen of tolbriefjes krijgen en dat gebeurde in wat het Tolhuis op de Blaisantvest of (minder correct) op de Muidevest genoemd werd.

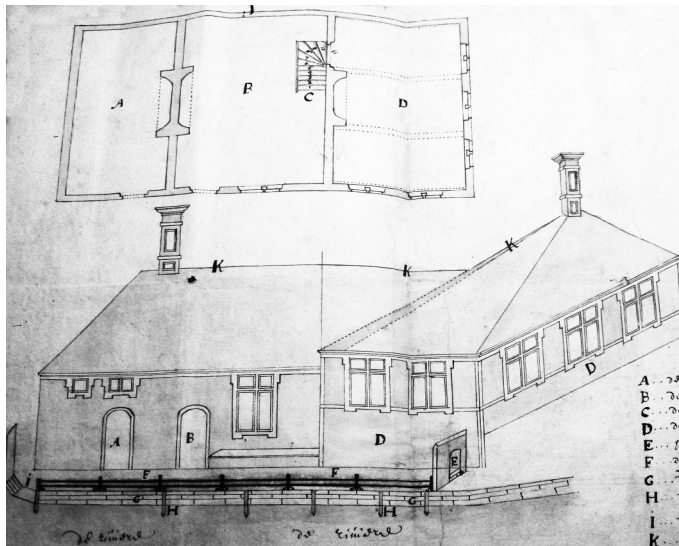

Afb. 1. Detail uit de stadskaart Malfeson (1755, Stadsarchief Gent, reeks 98 nr. 9). Het tolgebouwtje en de Tolhuisbrug (nr. 167 Pont du Comptoir) zijn herkenbaar in het verlengde van de Sassevaart (boven links ombuigend naar het noorden). De nrs. 56, 58 en 59 zijn bastions die op het plan geen naam kregen. Het nr. 20 is de Binnenste Sasse (of Muide) Poort. Nr. 166 duidt op het Plattesteegerbrugje over het Meerhemkanaal (onderdeel van de vroegere Schipgracht).

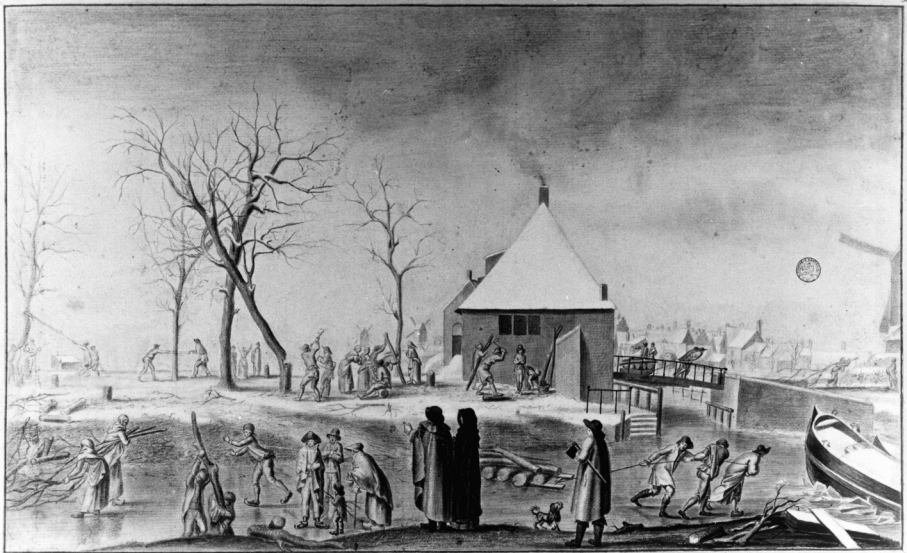
Het Tolhuis aan de Blaisantvest

Vanaf 1651 wordt het tolhuis vermeld bij de bewaard gebleven notities omtrent stadswerken. In dat jaar is er sprake ‘van yseren roeden dienende tot het nieu weerck aen het Tolhuus’. Andere technische gegevens bleven niet bewaard. Werd het tolhuis toen helemaal nieuw gebouwd? Het is wel opvallend dat zowel de vier (vier!) peperbusvormige wachttorentjes uit 1659 - 1662 als de tolhuizen aan de Keizerpoort en bij de Muide in die jaren gebouwd werden. In 1711 kwam er een vermoedelijk even belangrijke bouwfase tot stand. We krijgen een behoorlijk goed idee van wat er al bestond en wat er toen gerealiseerd werd dank zij een plannetje bij het bestek met opstand, grondplan en een nauwkeurige legende (zie afb. 2). Bijzonderste onderdeel van de nieuwbouw was een ‘nieuwe ca(e)mer aen het tolhuys op de Muyde veste by de draeyende brugghen’. Voor een goed begrip: onder ‘kamer’ verstond men in die tijd een niet onderverdeelde woning. Die was bestemd voor Clement Hollyn, ‘boomhauder aen het nieuwe zas binnen dese stede’. Er werd betaald ‘ter becostiging van het huys aen hem als boomhauder bewoont’ en dit voor ‘metsweerck, timmerweerck ende schailleweerck’.

Afb. 2. Plan gevoegd bij het bestek voor het Tolhuis opgemaakt in 1711 (Stadsarchief Gent, reeks 533 nr. 289). De legende: ‘A. De corps de garde van de borgelicke wacht, B. De herberghe, C. Den trap om te gaen inde nieuwe caemer, D., De nieuwe caemer, E., Het poortjen, E., Den ganck om te gaen in de corps de garde ende herberghe, G. De caeye staende jehghens de Sasschevaert, H., De pijlen staende inde vaert tot het bevrijden vande caye, I, Den water-trap, K, De cruyne van het aude weerck mette nieuwe caemer streckende egael van hooghde’.

De 'kamer' werd opgetrokken 'boven eene aude vaute'. Ze was 8,5 m. lang en 4,6 m. breed (buitenafmetingen) en tegen een lager gelegen vleugel langs de Sassevaart aangebouwd waarin de wacht ondergebracht was. Dat was het corps de garde dat aansloot bij een 'herberghe' en die ook tot keuken van de boomhouderswoning diende. Een kleine draaitrap werd gebouwd 'omme te konnen gaen van de (hoger gelegen) nieuwe camer tot in de keucken'. Op die manier werd een tweevleugelig gebouw gerealiseerd. Niet goed afleidbaar uit het plannetje, vanwege het gebrekkige perspectief, is de nokhoogte van de kamerwoning die gelijk moest zijn met die van het 'oude weerck' (de andere vleugel).

Afb. 3. Het Tolhuis aan de Blaisantvest in 1795 aan het eindpunt van de Sassevaart met in de achtergrond huizen van de Muide, nu Voormuide (potloodtekening van G. Massaux, Stadsarchief Gent, Atlas Goetghebuer). De tweevleugelige structuur met in vooraanzicht de zijgevel van het corps de garde is goed herkenbaar. Een pittoreske afbeelding van een niet zo leuk gebeuren. In uiterste nood gedwongen door de hevige winterkou gingen benden de (zo te zien) nog ver van volgroeide bomen op de stadsvesten te lijf ondanks het verbod. Bemerkt ook de kleinschaligheid van de waterwegeninfrastructuur in die tijd.

Het bouwsel moest een zekere standing uitstralen. De bewaard gebleven bouwtekeningen en het bestek geven er ons een goed idee van. De gewone Gentse huizen werden in die tijd niet gedekt met 'Luycksche schalieu' zoals

hier het geval was, wel met ‘tichels’ (lichtgebogen vlakke gebakken pannen). Ook de relatief dure kalkzandsteen (witsteen; in de teksten van die tijd ‘orduy’n’ genoemd) werd ruim aangewend. De oude witstenen daklijst onder de muurplaat werd uitgebroken en vervangen door een nieuwe van dezelfde dikte en breedte rondom de ‘caemer’. De vensters waren voorzien van witstenen ‘kruisen’ met ‘kalommen ende lattheylen’ (verticaal middenstuk en onder-, midden- en bovendorpels of lateien). De ‘luwe veynsters’ (bovenlichten) waren zoals gebruikelijk voorzien van ‘yseren staecken’ (‘dievenijzers’). Om de ‘water veynsters’ (de ‘blaffeturen’, niet weergegeven op de tekening) op te hangen moesten hoekstenen voorzien worden met ‘iseren haecken inghegoten met loodt’.

De bouwtechniek en de vormgeving waren nog zeventiende-eeuws met rood geschilderde muurvlakken. Die waren door middel van nepwitstenen (gepleisterde) banden onderverdeeld in samenhang met de gelijkaardig wit omliggende vensteropeningen. De dakschouwen waren fraai versierd en het nieuw te bouwen exemplaar moest even hoog zijn als dat boven het corps de garde. Het geheel werd vervolledigd met een poortje dat toegang gaf tot herberg en wachtlokaal via een gangetje naast het water. Een zitbank vervolledigde het geheel.

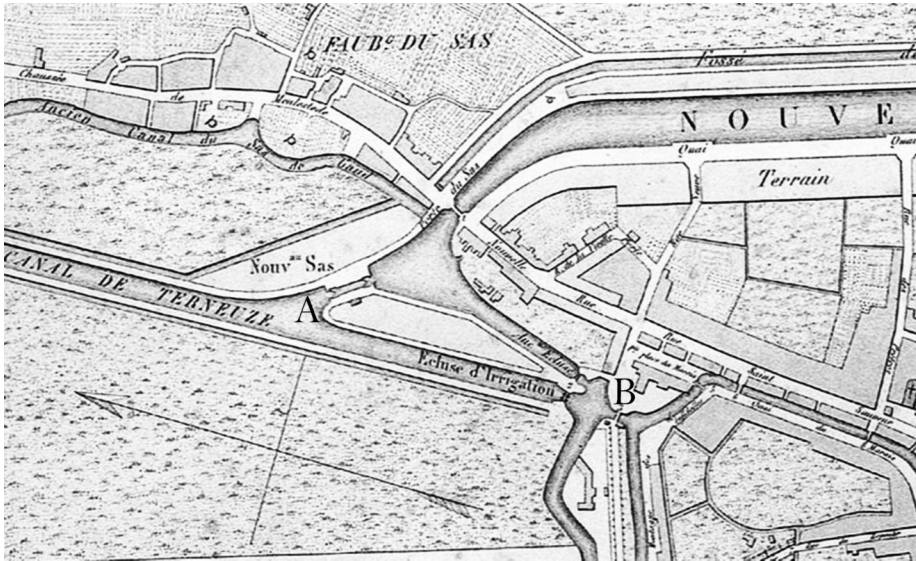
Zoals bij vrijwel alle huizen en gebouwen het geval was, veranderde het relatief uitbundige geveluitzicht in de loop van de jaren 1700. De mode ging naar versobering en egale witkleuren. Dat is het uitzicht weergegeven op afb. 3, even fraai als historisch interessant.

Tolhuisnamen

Nadat in 1827 en 1828 het kanaal Gent – Terneuzen en de verbinding met het nieuwe dok aan de Dampoort gerealiseerd waren, veranderde de situatie helemaal. Het oude Tolhuis verloor het allergrootste deel van zijn ‘klanten’, maar de naam bleef. Hij verhuisde naar de grote nieuwe sluis die de schepen toeliet te versassen van het waterniveau in het Zeekanaal naar het peil van de Gentse binnenwateren (Leie verbonden met Bovenschelde). Dat werd de Tolhuissluis. Die sluis was uiterst belangrijk en de naam werd algemeen bekend. Het sas-huis bij de sluis deed (vermoedelijk) ook als nieuw tolhuis dienst en dit tot 1860 toen de stadstollen (stadsocctrooien) en tolkantoren verdwenen. Een kaartdetail uit 1830 (afb. 4) geeft een goed idee van de oude en de nieuwe situatie in die zone.

Niet zoveel jaren later zouden nieuwe infrastructuurwerken nog voor aanzien-

lijke veranderingen zorgen in die buurt. In 1860, precies het jaar dat de octrooien afgeschaft werden, viel de beslissing het Verbindingskanaal, de ‘Nieuwe Vaart’ te graven. Tot aan het in gebruik nemen van de Gentse Ringvaart in 1969 was dat kanaal vooral belangrijk voor het drukke scheepsverkeer van en naar de Brugse Vaart verbonden met de Leie via het Schipdonkkanaal. Een nog belangrijker ingreep startte in 1880 toen het eind- (of begin-)deel van het zeekanaal omgevormd werd tot Voorhaven. De

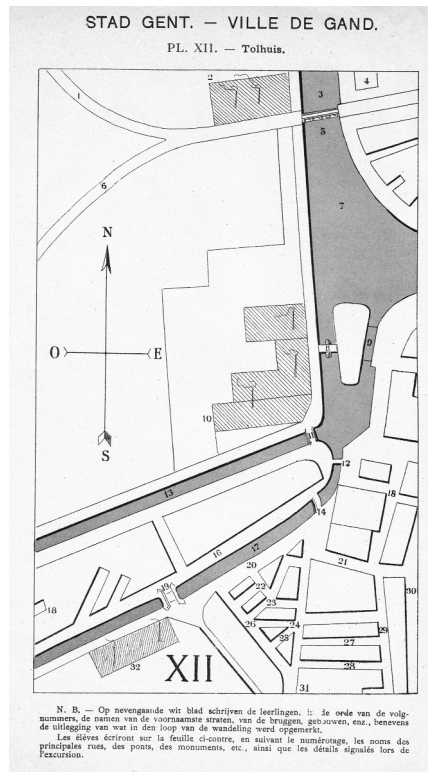

Afb. 4. De Tolhuisbuurt op de kaart van Gent door Leroux (1830, overgenomen uit Coene, A., De Raedt, M. (2011), *Kaarten van Gent / Plannen voor Gent*). We zien nog een stukje van de kronkelende oude Sassevaart verbonden met het Meerhemkanaal (de vroegere Schipgracht) en met de dubbele gracht van de Blaisantvest met het oude Tolhuis (B). Het kaarsrechte nieuwe grote kanaal is via een sluis en een grote wachtkom verbonden met het nieuwe dok. Een verbinding met de stadsvest (Blaisantvest) diende voor de ontwatering. Daartussen lag een eiland waarop het sashuis (A) en vermoedelijk ook tolhuis stond. Dat was de grotere voorloper van het huidige eilandje met het neogotische sashuis en moderne aanbouw waarin sinds de jaren 1880 de werking van de huidige sluis (eveneens uit die tijd) geregeld wordt.

Tolhuissluis werd toen verplaatst en ontdebeld. Een nieuwe sluis die de oude naam behield, bediende voortaan (en nu nog altijd) enkel de verbinding met de Nieuwe Vaart. Het waterniveau van het Kanaal Gent - Terneuzen werd verlengd tot voorbij de Dampoort waar een eveneens nieuwe Kasteelsluis dit peil (versasbaar) afsloot van dat van de Gentse binnenwateren. Het eilandje met de eerste Tolhuissluis dat we al zagen op de kaart van 1830 werd kleiner en het

bij de grootscheepse omvorming van de armtierige en smerige Meerhemwijk, ontleende er zijn naam aan. Nadat dit brugje samen met de vestgracht verdwenen was, werd de naam gegeven aan de zware brug over het eindpunt van de Verbindingsvaart (Nieuwe Vaart) waar de Wiedauwkaai begint. Op sommige wegenkaarten geeft men daar zelfs twee ‘tolnamen’ op: naast de Tolhuisbrug aan de stadszijde van de vaart aan het begin van de Gasmeterlaan, ook nog de Nieuwe Tolhuisbrug aan de overzijde van het water om de straat te bereiken die Nieuwevaart heet. En dan hebben we het nog niet eens over de Tolhuis-sporthallen en de Tolhuisparking aan de Tolhuislaan.

Afb. 6. De omgeving van het Tolhuis aan het begin van de vorige eeuw (uit Fris, V., ongedateerd, vermoedelijk 1914, Wandelingen voor Schoolgebruik, Vanderpoorten, Gent, plan XII. Onderaan de binnengracht van de oude Blaisantvest en parallel daarmee de Verbindingsvaart. De leerlingen werden verondersteld de nummertjes te identificeren. Wie bij nr. 14 Tolhuisbrug invulde had het correct. Precies daar stond inderdaad ooit het hier beschreven Tolhuis en heet het nu Tolpoort. Wat buiten de rijstroken van de stadsring nog rest aan open ruimte is het Neuseplein (van ‘ter Neusen’, uiteraard ook een creatie van Vermeulen). Van op het sluis-meestereilandje (officieel Sassekaai) werd de werking beheerd van wat toen nog als ‘nieuwe sluis’ of ‘sluis aan de voorhaven’ aangeduid werd.

Zoals je ziet: een hele rist namen afgeleid van een tamelijk maar toch niet al te imposant tolhuis met daarbij nog een historisch gezien ongelukkig gekozen maar wel klinkende naam Tolpoort ...of hoe de herinnering aan een compleet verdwenen wereld in tal van plaatsnamen blijft bestaan.

Met dank aan Peter Steenhaut en Frank Gelaude

Bronnen van niet gepubliceerde gegevens

Vermeldingen van het tolhuis bij het Sluizeken in de stadsrekeningen Stadsarchief Gent reeks 400 nr. 1 (1328-1329), f. 226v: tolhuus ter Scabrucge; ibidem nr.3 (1334-1335), f. 210: an tolhuus ende windaes ter Scaepbr.; ibidem nr. 7 (1353-1354), f. 306v: tholhuuse ter Scabrucgen ende windaes. Gelijkaardige vermeldingen in dezelfde bron in de schepenjaren 1412-1413 (f. 345-347v) en 1429-1430 (f.154-157). In het schepenjaar 1453-1454 is er sprake van werken aan een tolhuis op de Korenmarkt, het 'tolhuus upde Coornhaert (f. 154-157). Vanaf 1651 tot 1751 staan onkosten meer gedetailleerd genoteerd voor het tolhuis op de 'Muidevest' in de reeks Stadswerken 533 nr. 289 en in nr. 290 (1650) worden werken aan het 'tolhuizeken' bij de Keizerpoort beschreven.

Referenties naar gepubliceerde werk

Over de tolwachterstorentjes: Devriese, L., Gelaude, F., Lievois, D., Vercauteren, V. (2011), Isabellakaai; de Peperbus. In: *Archeologisch Onderzoek in Gent 2002 – 2011*, Gent, 2011, p. 16-33.

Voor wat de hier slechts even aangehaalde stadspoorten in die zone betreft verwijzen we naar een artikelenreeks daarover in *De Heraut*, het verdwenen tijdschrift van de Gidsenbond. In het bijzonder naar 'Naamsveranderingen van Gentse stadspoorten. Deel 3. Muidepoort(en), Sassepoort(en) of Tolpoort. Wie was wie en waar? In: *De Heraut*, Gent, 2008, jg. 43 nr. 1, p. 3-12.

De beslissing over herinrichting van de Blaisantvest (waarin de Opgeëistenlaan) en de Begijnhofvest tot lanen wordt summier beschreven in Steels, M. (1978), Gent in 1860. In: *Ghentsche Tydinghen*, jg. 7, p. 159. Met verwijzing naar details in het gemeenteraadsbesluit van 2 juni 1860.

DE EERSTE OORLOGSDAGEN IN GENT (1914) 'Soldats braves' zijn dat 'brave soldaten'?

Luc Devriese

'Soldats braves' vertalen we als 'dappere' of 'moedige soldaten' en zeker niet als 'brave soldaten'. In het licht van alles wat er in de twee wereldoorlogen gebeurd is, van de miljoenen die om het leven gekomen zijn, klinkt een vertaling als 'brave soldaten' (afb. 1.) bijzonder wrang. Zeker als we de graven en massagraven zien van de tallozen onder hen die zich 'brave' of 'braaf' hebben laten afslachten.

Aanplakbrief bewaard in het Gentse stadsarchief, tentoongesteld in 2014 in de Sint-Pietersabdij en daarna in de Zwarte Doos.

Zoals de afbeelding laat zien prijkt de Nederlandse vertaling 'brave soldaten' nochtans naast de allicht originele Franse 'braves soldats' op een bericht - aanplakbrief uitgevaardigd door de Gentse burgemeester Braun op vijf augustus, één dag nadat het Duitse leger België binnengetrokken was.

De bedoelingen van de burgemeester waren nobel, zijn maatregelen verstandig, volkomen te rechtvaardigen. Hij ging krachtig in tegen groepjes onruststokers die her en der in de stad onder andere vernielingen aanrichtten in

zaken van Duitse onderdanen. Geen overbodige maatregel. Nauwelijks enkele dagen later zouden in Leuven en andere steden buitenmaats verschrikkelijke represailles volgen op acties van al of niet echte sluipschutters en saboteurs. Vooral dank zij Braun bleef Gent daarvan gespaard.

‘Brave’ gelijk aan ‘braaf’? Een lapsus? Een vertaalfout? Een ongewilde belediging voor de vele Frans - onkundige Vlaamse (en Waalse!) soldaten die sneuvelden? Ons inziens is het eerder te beschouwen als een illustratie van een buitengewoon betekenisvol stadium in de evolutie van de van origine Italiaanse en Franse termen ‘bravo’ en ‘brave’. Loodzwaar aan betekenis omdat dit stadium het wezen van de moderne oorlogsvoering verraadt: het getrouw navolgen van bevelen, de hele militaire discipline, letterlijk kadaverdiscipline. De enkelingen die het waagden daar niet aan mee te doen, werden voor de krijgstraden gebracht. De doodstraf volgde.

De etymologische woordenboeken verduidelijken: bravo – brave is afgeleid van barbarus (wild, woest) dat barbarus, brabus en bravus werd. De term is eigenlijk Grieks van oorsprong, de Grieken duiden er de ‘wilden’ mee aan die geen Grieks spraken (‘oi barbaroi’). ‘Bravus’ duidde oorspronkelijk veel meer op overmoed (vandaar: bravoure) en woestheid (Latijn ferox, Frans féroce) dan op gedisciplineerde dapperheid. Julius Caesar wondt er geen doekjes om in zijn ‘De Bello Gallico’, Tacitus in zijn Germania (De Origine et situ Germanorum) evenmin: dapperheid is rechtstreeks evenredig met barbaarsheid, wildheid. Herinner u wie de dappersten onder de Galliërs waren. De Schotten gooiden zich met ware doodsverachting in de strijd, naakt en beschilderd (de Pikten of beschilderden!) en met woeste lange haren. Afschrikken was een oorlogsstrategie. In middeleeuwse voorstellingen bleef daarvan de ‘wildeman’ voortleven.

Ook over de evolutie van de betekenis van ‘braaf’ zijn de etymologen het eens: van woest naar dapper en vandaar naar voortreffelijk, wat dan in het Nederlands tenslotte uitmondde in gehoorzaam, mak, de regeltjes volgend: ‘braaf (gehoorzaam) kind’ tegengesteld aan ‘stout kind’. Bijna helemaal tegengesteld dus aan de oorspronkelijke Romaanse betekenis. In het Engels bleef die behouden, gelijk aan het Frans, maar in het Duits betekent ‘brav’ gehoorzaam. In het Noors en het Zweeds is ‘bra’ het algemene woord voor ‘goed’.

In het Nederlands ging de evolutie nog verder. De term kreeg een pejoratieve bijklank. ‘Brave en es geen gave’ zegt men in Vlaamse dialecten. De spreekwoordelijk geworden ‘brave Hendrik’ stamt uit een schoolleesboekje ‘De brave Hendrik’ van Nicolaas Anslin (1777 – 1838) dat overliep van suikerzoete braafheid.

DE LAATSTE DAGEN VAN DE DUITSE BEZETTING VAN GENT IN 1918

***Ter inleiding.** In een officieel drukwerk waarin je niet direct een schokkend verhaal zou verwachten, het ‘Gemeenteblad der Stad Gent’, toen ook nog ‘Bulletin communal de la Ville de Gand’, verscheen in 1921 een verslag over de laatste dagen in Gent van de Duitse bezetting in november 1918. Daarin lezen we hoe de lijken van de vele doden onder de ugehongerde en door Spaanse griep geteisterde burgerbevolking niet konden begraven worden en opgestapeld werden, hoe vijftig onbekende doden uit de kazematten van het Citadelpark weg gevoerd werden door de Duitsers en hoe belangrijk de Gentse bruggen wel waren. Het verhaal begint bij de aanstelling (eigenlijk opeising en gijzeling) door de Duitsers van een comité van vier figuren met gezag in de plaatselijke politiek, één van elke politieke familie, aangevuld met een vertegenwoordiger van het bisdom. Het relaas werd opgesteld door de betrokkenen of in nauw overleg met hen als een verantwoording. Het is dus geen historisch verantwoorde objectieve weergave van de feiten, maar daarom niet minder waardevol. Over de omstandigheden waarin het tot stand kwam: zie het naschrift (red.).*

Ploeg van vier als tussenpersonen

Op 4 November 1918, acht dagen vóór den wapenstilstand, toen de Belgische troepen al in de voorsteden stonden, werd door de Duitsers afgekondigd dat het op strenge straf aan de bevolking verboden was nog de woningen te verlaten en op straat te verschijnen. Dezelfde dag kwam een militaire auto de volksvertegenwoordigers Anseele (*socialist*) en Siffer (*katholiek*), de hoogleeraar Vercoullie (*liberaal*) en kanunnik de Baets, grootvicaris (*eerste plaatsvervanger van de bisschop*), uit hun huis halen om ze naar het hoofdkwartier van de legerstaf te voeren. Daar werd hun kond gedaan dat zij aangesteld werden als band tussen het stadsbestuur en het militair commando en dat zij zich op hun hoofd te verantwoorden hadden voor de rust en de orde in de Stad.

Er werd hen gemeld dat, op aandringen van de bisschop, de toren der Sint - Baafskerk ontruimd was en dat men er de sleutel tot de toegang ervan teruggaf. Verder kregen ze mee dat, indien de orde niet gehandhaafd werd, ‘tien afdelingen artillerie’ ten oosten van de stad opgesteld, bij machte waren op weinige uren geheel Gent in puin te schieten.

Afb. 1. (van links naar rechts) A. Siffer, E. Anseele, J. Vercouillie

De vier gepreste gijzelaars namen akte van het ontruimen van de toren van de hoofdkerk (tegen het volkenrecht in wederrechtelijk als militaire wachtpost gebruikt) en ze namen de sleutels in ontvangst. Ze weigerden echter de hun opgelegde verantwoordelijkheid te aanvaarden. Zij verklaarden dat ze onmogelijk rust konden opleggen aan 200.000 mensen die zelfs niet op straat mochten om mondvoorraad te zoeken. De mensen zouden zich zeker niet zonder verweer laten uithongeren: 'ventre affamé n'a pas d'oreilles.

Na lang pleiten en herpleiten tegen de onmogelijke Duitse voorstellen in, namelijk het voedsel aan de bevolking ten huize te laten bezorgen, werd eindelijk vergunning gegeven om tussen 8 uur 's morgens tot 4 uur 's avonds de huizen te verlaten.

Van achter alle vensters begluurd door angstige gezichten en onder het akelig gezoef en gefluit der houwitsers, waarmede het Belgisch en het Duits geschut over de stad heen elkander bestookte, ijde het viertal rond om de voedingscomités te verwittigen en om de uitgedoofde broodovens weer te doen aansteken. De officier die de tocht moest vergezellen en bewaken, had hen beloofd dat de Kommandantur wel een auto ter beschikking zou stellen, maar het ontbrak haar aan gummibanden en hetgeen nog overbleef moest dienen voor eigen gebruik, versta: voor haar nakende vlucht. Door middel van een manifest op de muren uitgeplakt maakte het viermanschap het publiek bekend met den nieuwe stand van zaken en zette het tot voorzichtigheid en kalmte aan.

In den loop van het onderhoud met den Staf was er ook sprake van dat de vier gijzelaars moesten gebruik maken van mogelijke contacten met het Belgisch leger om de opperbevelhebber, de koning, op de hoogte te brengen van wat in Gent omging. Ongetwijfeld was dat een valstrik om een bekentenis van verboden contact met de Belgische regering uit te lokken. De klip werd verme-

den doordat de vier verklaarden bereid te zijn Koning Albrecht te gaan opzoeken, mits ze een pas door de Duitse linies zouden krijgen. Maar dat werd hen brutaal geweigerd: «Nein, nein, das geht nicht». Het viertal eiste dat die dubbelzinnigheid uit het stuk geweerd werd. 'Verbindung zum Gegner' (contact met de vijand) werd beperkt door een voorwaardelijk «im Falle sie besteht».

Die Kommandanturgebäude.

Afb. 2. Kommandantur op de Kouter (reeks Duitse fotoalbums 1915-1916
Kommandantur Gent)

Intussen ging het van kwaad naar erger. Officieren werden in volle straat gesmaad en mishandeld. In de bespreking met het comité poogden de Duitsers de tuchteloosheid van hun troepen op de rug van anderen te schuiven. Ze beschuldigden de ingezetenen er van sterke dranken aan de troepen te verschaffen. Dat werd weersproken door aan te tonen dat dronken en muitende rondzwervende soldaten op zoek naar alcohol de huizen plunderden.

In een manifest aan de bevolking, dat onder de ogen der Duitsers moest opgesteld worden, gaven de vier aan hun medeburgers de raad geen gemeens te maken met de troepen in aftocht. Dat woord 'aftocht' kittelde de officieren. Maar het schouwspel van hun haveloze troepen kon niet verbloed worden. Die trokken sedert weken de stad door, paarden uitgemergeld en bekaf, wagens verhakkeld en doorschoten, manschappen doodmoe en verarmd. De

Afb. 3. Troepenschouw op de Kouter (reeks Duitse fotoalbums 1915-1916
Kommandantur Gent)

trotse paradepas van voorheen had plaats gemaakt voor de slepende tred van den afgetobde vluchteling. Dat konden de officieren niet blijven ontkennen. Ze gaven toe, maar al lieten ze het zeggen, zij lieten het toch niet drukken.

Dagelijks moest het viermanschap beraadslagen met de legerstaf in het Posthotel, met de Kommandantur in de Club des Nobles en met de Duitse Burgemeester in het Stadhuis en ten huize de Diesbaeh. Ze namen ruimschoots de gelegenheid te baat om de belangen der ingezetenen voor te staan. Wanneer men 's avonds naar de beleigde vergaderingen moest gaan, was het akelig in de doodse en duistere straten, waar wegens vrees voor bomaanvallen van vliegeniers, zelfs geen glimpje licht door de reten der vensterblinden mocht uitpiepen. Op alle hoeken der straten botste men op patrouilles of benden dronken en woeste soldaten van top tot teen gewapend. Met hun dreigend «Werda» duwden ze je in dwanggreep tegen de grond en in groep leunden zij zich onrustbarend boven je, om bij het vluchtig schijnsel van een elektrisch lampje de passen na te zien in de walm van hun naar alcohol stinkende adem.

De laatste dagen voorzag het viertal zich of van vetkaarsen en van dievenlantaarns. Omwille van het gevaar vanwege het bandeloos soldateska, kregen zij

een militair mee als geleider. Wat die escortemannen, zich bewust van de nederlaag, onder vier ogen al uitkraamden over hun gezagvoerders en hun Kaiser, getuigde van diepe wrok, opkropte woede en bittere teleurstelling, die in de gemoederen moest koken en weldra zou overgaan in een bloedige opstand.

Het viermanschap zorgde er verder voor dat passen verstrekt werden aan de geneesheren en aan één priester per parochie om tijdens de beloken uren hun zieken te kunnen bezoeken. Het bekwam de toelating dat de grote bakkerij van Vooruit, welke over de Verbindingsvaart in de afgesloten zone lag, brood mocht over brengen naar de stad.

De opeising tot militaire doeleinden van den toren der Sint-Jacobskerk deden ze intrekken. De veldtelefoondraden die langs de straten sleepten, inzonderheid aan de Lakenhalle, lieten ze door de Duitsers in orde brengen om te vermijden dat bij toevallige breuk, de bevolking verantwoordelijk gesteld werd, bestraft en beboet. Ze staken de reinigingsdienst in gang. Die was onderbroken en de vuilnis was aan het ophopen tot groot gevaar van de openbare gezondheid. Verder namen zij alle maatregelen door de omstandigheden vereist en dienstig voor het algemeen welzijn.

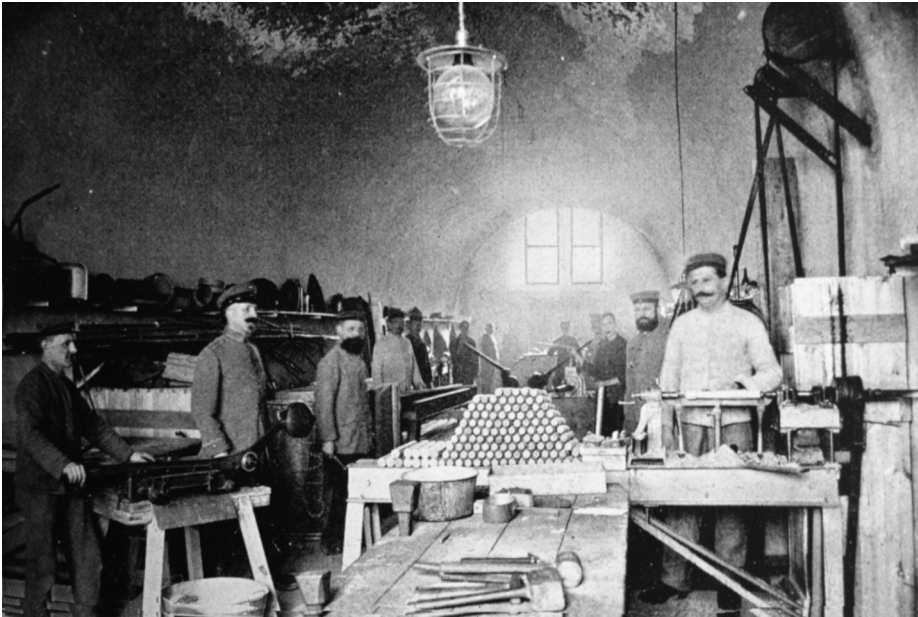
Kerkhoven dicht en opstapelende lijken

Door hun toedoen werden, naast het intrekken van het verbod aan de bevolking om hun huizen nog te verlaten, twee andere rampen vermeden: namelijk het onbegraven blijven van menigvuldige lijken en het opblazen van de bruggen.

Om tactische redenen had de Duitse overheid al onze kerkhoven doen sluiten. Deze zijn immers gelegen aan de uiteinden van de Stad, waar het Belgisch leger meer en meer vooruit drong. Ten gevolge van de Spaanse griep was de sterfte hier aanzienlijk en omdat de begraafplaatsen ontoegankelijk waren, wachtten al meer dan honderd lijken op begrafenis. In het dodenhuis van het burgerlijk hospitaal (Bijloke) lagen er hele stapels. Lichamen bleven tot de ontbinding nabij liggen in enge werkmanshuizen. Doodkisten werden in afwachting in kerken neergezet. Sommige families begonnen zelfs hun doden ter aarde te bestellen in hun hovingen.

De toestand was hachelijk en vol gevaar voor de openbare gezondheid. Onze

vier vertegenwoordigers kwamen krachtdadig op en, in overleg met het afdelingshoofd van de Burgerlijke Stand Bergmans, bekwamen zij dat de oude buiten gebruik gestelde kerkhoven, bij de Dendermondse Steenweg (Wasstraat), en aan de Gebroeders De Smetstraat, mochten heropend werden en aangewend als tijdelijke begraafplaatsen. Welgeteld 165 doden vonden daar een voorlopige rustplaats.

Afb. 4. Kazematten in het Citadelpark (reeks Duitse fotoalbums 1915-1916
Kommandantur Gent)

Onder het toezicht van kerkhofopziener Maes reed de lijkenvervoerdienst onafgebroken af en aan. De dienst was meerdere dagen volop aan het werk om die akelige opruiming tot een goed einde te brengen. Intussen moesten de families zelf hun doden naar de kerken brengen, waar de kisten bleven tot wanneer de lijkwagens ze kwamen afhalen. Deze mochten immers geen tijd verliezen met wachten aan deuren van privéhuizen.

Stippen wij in verband hiermee nog een gruwelijke bijzonderheid aan. Op 25 oktober werden op bevel van de militaire overheid uit de kazematten van de oude citadel rond het Feestpaleis (Citadelpark), waarin de Duitsers ook nestel-

den, vijftig naakte verminkte lijken weggehaald. Niemand weet waar die bloedige rompen vandaan kwamen of wie die ongelukkigen waren: Duitse soldaten, gesneuvelden of krijgsgevangenen?

Bruggen

Al onze spoorbanen met hun menigvuldige viaducten en andere constructies hadden de bezetters in de lucht doen springen en nu legde men mijnen aan onder en boven al onze bruggen. Iedereen die met onze stad bekend is, weet dat deze talrijk zijn. Gent is immers een verzameling van eilanden, onderling verbonden door een tachtigtal bruggen. De aanblik op die vervaarlijke vernielingstuigen was huiveringwekkend. Ze waren zelfs, tot grote schrik van de bevolking, zichtbaar in de leuninggen aangebracht. Ze werden bewaakt door norse en woeste 'Feldgrauen'.

Het viertal maakte de Staf opmerkzaam op de noodlottige gevolgen voor veiligheid, ziekenzorg, brandgevaar, openbare gezondheid en voedselbevoorrading in het geval dat die bruggen aan verwoesting moesten prijsgegeven worden. Als alle verkeer tussen de verschillende wijken op die manier zou gestremd en onderbroken zijn, zouden de misdadigers, wier boosaardig instinct reeds al te veel ontketend was, in de algemene ontredde van deze beroerlijke dagen, bij mangel aan politietoezicht, vrije baan gehad hebben. Bij vuurramp zou de brandweer verhinderd zijn ter hulp te snellen. Priesters en artsen zouden hun zieken aan hun lot moeten overlaten en de bevolking zou in de onmogelijkheid verkeren om proviand te zoeken. Voeg daarbij dat met het springen van de bruggen de belendende huizen, en daarvan zijn er heel wat, ook de lucht zouden ingaan.

Het comité van vier voerde bovendien nog aan dat Gent in verbinding staat met de zee door middel van twee grote sluizen, die van het Tolhuis (Kanaal Gent - Terneuzen) en die van Gentbrugge (Nederschelde via Antwerpen). Het opblazen van die sluizen zou zware gevolgen hebben. Bij hoog water zou het tot overstromingen komen en bij lage tij zou de stad niet minder geteisterd worden door het leeglopen van haar waterbekkens. In dat laatste geval zou niet alleen het bloot komende slijk van de rivieren, welke sedert vijf jaar niet meer uitgebaggerd waren, de lucht verpesten en misschien smetziekten verwekken. Ook was er kans dat er huizen zouden instorten. In het oud gedeelte van de stad zijn een groot getal huizen met hun achtergevels opgetrokken in de waters zelf van Schelde, Leie, Lieve, Moere (Meerhemkanaal) en hun veelvoudige armen. Door het eeuwenlang wroeten van de stroom zijn veel grondvesten letterlijk aangetast en ondermijnd, bij zoverre dat de gebouwen nog

enkel recht blijven door de zijdelingse druk van het water. Laat het water slinken en wegspoelen, alles wijkt en stort in.

Deze laatste beweegreden gaf den doorslag en onze mannen mochten, bij middel van een plakkaat op de muren, laten weten dat de mijnen zouden weggenomen worden op Verbindingsvaart, de Coupure en de Opperschelde. Dit werd tot algemene geruststelling seffens uitgevoerd.

Bleven over de bruggen aan de Oostkant van de stad in de richting Ledeberg, Gentbrugge en Sint-Amandsberg. Hiervoor werd ook gepleit en aangedrongen totdat, gejaagd en gebelgd, de aangesproken majoor ongeduldig uitriep «Houdt op, gij weet toch wel dat wij al voor drie - vierden omsingeld zijn en dat de Oostkant voor ons de enige uitweg is». Generaal von Sydow liet beloven dat, als men bij een snel oprukken van het Belgisch leger, de bruggen niet zou laten springen, de plans met de locatie van de mijnen zouden bezorgd worden aan het nieuwe bestuur. Dit om ze veilig te laten verwijderen. Het moet ter zijner eer gezegd, dat toch in deze aangelegenheid de mof zijn woord gehouden heeft: toen de laatste Duitser hier zijn pak opnam, liet Hauptman Mayer een omslag achter met de toegezegde plannen er in.

Gijzelaars en machtswissel

Ondertussen hadden de Duitsers, naast de gijzelaars van het comité van vier, nog andere personen gegijzeld. Deze moesten zich per beurten voor telkens één dag in arrest laten stellen in 'het Hotel Ganda', Vlaanderenstraat. Het was een herhaling van wat op 12 oktober 1914 gebeurd was bij de inname van onze stad, en de daarop volgende maand nog eens opnieuw bij het werpen van Engelse bommen. Dan ook werden vooraanstaande personen in hechtenis genomen en verantwoordelijk gesteld voor hetgeen mocht gebeuren. De eersten werden geïnterneerd op het Stadhuis, de anderen in het huis Vanderhaeghen-Snoeck in de Veldstraat.

Op vrijdag 8 November werd Anseele naar Brussel geroepen waar er sprake was van een voorlopige regering samen te stellen. In het Gentse comité werd hij vervangen door senator Coppieters. Dezelfden vrijdag, het hier te warm vindend, was de Duitse Burgermeister Dr Künzer, die zich hier sinds 30 Maart opgedrongen had, naar de 'Heimat' teruggekeerd. Zijn activistische commissarissen - shepenen Huybreghts, Planquaert, Vanderspurt en Wannyn reisden eveneens af, hoewel een van hen altijd zijn meetings begon met den melodramatische uitroep: «Ik ben de man voor den kogel», en een andere leider eens kranig verkondigde dat hij in de eerste rangen zou staan wanneer het kogels zou regenen.

Afb. 5. Hotel Ganda in de Vlaanderenstraat (reeks Duitse fotoalbums 1915-1916 Kommandantur Gent)

Het onwettig bestuurscollege op de vlucht zijnde, liet de militaire overheid het viermanschap weer op de Kommandantur verschijnen om het te berichten dat hun wensen in zake ontmijsen van de bruggen voldoening kregen, en dat een besluit genomen was waardoor gans het bestuur van de Stad opgedragen werd aan de heren Coppieters, Siffer en Vercoullie. Deze drie heren stonden er op dat alles zo spoedig mogelijk tot de wettelijkheid terugkeerde. Ze aanvaardden de opdracht slechts voor zoveel een voorstel in hun aller naam gedaan door De Baets, ingewilligd werd, namelijk het recht om onmiddellijk de buiten werking gestelde gerneenteraad samen te roepen en dan hun mandaat over te dragen aan dat wettelijk en normaal gezag. Na enige tegenstrubbelingen werd 's namiddags aan die eis toegegeven, en nadat kanunnik De Baets zich

teruggetrokken had, werd het quatuorviraat een triumviraat.

Zo gezegd, zo gedaan. In verstandhouding met gemeentesecretaris De Bruycker, die door Künzer en zijn kornuiten willekeurig op pensioen was gesteld, werden de diensten van het Stadhuis opnieuw verzekerd. De pro-Duitse Commissie van Controle in zake opeisingen die halsstarrig weigerde plaats te ruimen, werd om zo te zeggen manu militari buiten gezet. De volgende dag, zaterdag 9 november werd de Gemeenteraad reeds bijeen geroepen. In die historische zitting namen de wettige schepenen terug hun zetels in. De verbannen burgemeester Braun en de gevangen genomen schepenen werden in onderlinge verstandhouding met de katholieke oppositie voorlopig vervangen. Wet en recht heersten weer op het Stadhuis. De dag nadien, omstreeks middernacht, als een lopend vuur; iedereen wekkend in stad en in straat, deed de blijde mare de ronde dat de vijand zich uit de stad teruggetrokken had voor ons aanrukkend leger. Er ging een machtig gejuich op dat doorheen geheel de stad dreunde. Als bij toverslag rees de nationale vaandel aan de gevels. Als gelukkig van uit zijn bergplek verlost te zijn waar hij vier jaar schuil gezeten had, schudde de vlag blij zijn plooiën en klapte lustig in de wind. Duizenden en duizenden en nog duizenden in wilde geestdrift uitgelaten, togen onder gezang en gedans gejubel en geschal naar Mariakerke toe, onze dapperen, onze zolang verbeide glorierijke 'Jassen' tegemoet.

De laatste equipe van gijzelaars kon op 10 November vrij vertrekken. De bewakers hadden hun post verlaten om in der haast de aftocht mee te maken. Men zegt dat de gevangenen in de toestand verkeerden van een vogel, wiens muilt opengezet werd en die aarzelt er uit te vliegen.

's Anderendaags, maandag 11 november om 11 uur ging de wapenstilstand in. De ontzaglijkste van de wereldbranden had uitgewoed.

Uit:

'De laatste dagen der Duitse bezetting in Gent' in het Verslag van de Gemeenteraad gehouden op 28/02/1921. *Gemeentebleden* 1921 deel I, p. 751 en volgende.

De tekst werd aan het hedendaagse taalgebruik aangepast. De bijlagen en enkele ambtelijke passages werden weggelaten, enkele verklaringen of synoniemen ingevoegd (red.). Prof. Luc François wijdde enkele korte zinnen aan het 'quatuorviraat' in Capiteyn, A. (red. 1995), *Interbellum in Gent*, Gent, Stadsarchief, p. 46. In essentie stemmen deze overeen met het hier beschrevene.

Naschrift

Lichamen in het citadelpark

Ook Virginie Loveling bericht daarover in de allerlaatste notities (2 december 1918) opgenomen in haar bekende oorlogsdagboek (*In oorlogsnood. Virginie Lovelings dagboek 1914 – 1918*, uitgegeven door L. Stynen en S. Van Peteghem, KANTL, Gent, 1999, p. 752-753). Ze heeft wel over 95 lichamen en die zouden pas na de Duitse aftocht uit de kazematten gehaald zijn: *Een laatste naklank uit den tijd van 't schrikbewind: na het vertrek der bezetting uit Gent, zijn in de oude casematen van de forteres in het Park niet min dan vijf en negentig opgesloten lijken van soldaten in ver gevorderden staat van ontbinding gevonden. Men verliest zich in gissingen, aangaande het geval: zijn ze een natuurlijken dood gestorven, aldaar gebracht in afwachting der begraving, zijn ze in de ontredde des aftochts vergeten of opzettelijk achtergelaten? Waren het muiters, welke weigerden naar het front te vertrekken, aldaar doodgeschoten, of zijn ze verhongerd, in hun afgezonderde spelonken, waaruit geen klacht tot de levenden opklimmen kon?... Een korte vermelding eveneens bij De Keukeleire, E. De Gentse Citadel – Het Gentse Citadelpark', deel 2 1908 - 1940, p. 141: '20 november 1918, In de kelders van het Feestpaleis zijn zondag niet minder dan 95 lijken van Duitse soldaten gevonden'.*

Politiek gevoelig

Uit de *Notes d'un Gantois sur la Guerre de 1914-1918* van Marc Baertsoen (Gent, 1929) kan men afleiden hoe gevoelig het optreden van het viermanschap (in opdracht van de Duitsers!) lag in de ultra - patriottische sfeer die overheerste in die laatste dagen van de bezetting en in de weken er na. Hij vermeldt niets over hun rol, niets over de voedselbevoorrading, de lijken of de bruggen. Alleen de naam Anseele wordt genoemd als een van de vier. Die stond politiek voldoende sterk omdat hij van het Belgische establishment een rol toebedeeld kreeg in de grote naoorlogse nationale verzoening. Deze ex-republikein die ooit nog in de gevangenis zat omdat hij "A bas le roi!" geroepen had, mocht de koning verwelkomen op het stadhuis met een spech 'en flamand'. Dat wordt door Baertsoen omstandig uit de doeken gedaan.

Met dank aan Georges Antheunis, Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie

AL DIE DUITSCHE WIJVEN, HEUR HAAR MOET AF

En is dat geen affront
Voor al die wijven haren mond
Dat zij, terwijl heur man aan 't front
Zijn leven is aan 't riskeeren,
Zich met de Duitschers amuseeren.
Laat ze loopen
Tot den oorlog is gedaan;
Wij zullen ze stroopen
En op hare muile slaan.
Al die wijven zijn van de Duitschers zot,
Voor nen halven grijze loopen ze de straat kapot.

En:

Al die Duitse wijven
heur haar moet af
heur haar moet af
heur haar moet af
Al die Duitse wijven
heur haar moet af
heur haar moet af

Uit: De Graeve, J. (1919), *De Hel en hoe ze op Aarde kwam*, Gent, Volksdrukkerij, p. 278 en 290.

Het is duidelijk: naast de bij het publiek bekende politieke collaborateurs (de 'activisten') waren vooral de vrouwen die zich met de Duitsers compromitteerden de zwaarste slachtoffers van de volkswroede in de eerste dagen van de bevrijding. Zowel De Graeve (p. 294) als Baertsoen (p. 365) schrijven dat teruggekeerde Belgische soldaten zich daarin mengden, zelfs het voortouwen namen, soms onder de leiding van onderofficieren. Wat er op wijst dat de legerleiding dit gedoogde. Op aangegeven van 'welwillende' burensleurden ze de vrouwen buiten. 'De soldaten wisten een middel uit vorige praktijk: men sneed de 'Duitse wijven' met een mes of schaar het hoofdhaar kort. En zo

wordt razend geprocedeerd. Tot zelfs in de schunnige straatjes in de duistere hoeken der middenstad, met de slavinnen die heur lijf verkopen aan wie maar komen en hebben wil.' 'Het zijn meisjes van plezier pogroms' schrijft De Graeve. 'Verschrikkelijke tonelen in volle straat.'

Dit soort volksgericht is een oeroud verschijnsel. Haar afsnijden was een soort brandmerken, schandvlekken. Onbedekte haren, vooral lange en gekrulde, stonden trouwens symbool voor vrouwelijke wellust. Eeuwenlang liepen enkel prostituees met onbedekt hoofd rond op straat. Op de vele barokschilderijen van de kruisiging van Jezus van Nazareth toont alleen Maria Magdalena haar meestal heel mooie haardos aan het publiek. Nog tot een eind voorbij midden vorige eeuw konden vrouwen zich niet zonder hoed of hoofddoek in onze kerken vertonen. Maar misschien mochten de 20ste-eeuwse vrouwen die op die manier mishandeld werden, zich nog gelukkig prijzen. De verminkingen die prof. Van Caeneghem beschrijft in zijn geschiedenis van het middeleeuwse strafrecht zijn veel en veel ernstiger. Letterlijk brandmerken was nog het minste.

Waarom de geveiseerde vrouwen 'de liefde bedreven' met de bezetters leren we uit *Etappenleven te Gent* van Heinrich Wandt, ooggetuige en specialist in deze materie. Zijn boek liet de Gentenaars in de naoorlogse tijd vooral smullen van de liefdesavonturen en rare toeren van met naam en toenaam genoemde Duitse hoge officieren met Belgische vrouwen. Precies daarom werd het zo'n succes. Maar ook de relaties met de zoveel talrijker Feldgrauen (gewone Duitse soldaten) kwamen aan bod. Wandt schrijft onder andere dat het aantal officiële publieke (geïnterneerde, in de woorden van Wandt gekazerneerde!) vrouwen niet groot genoeg was 'om aan de oneindige vraag naar liefde vanwege de veldgrauwe soldaten te voldoen. Maar de noden van de tijd en vóór alles, het nijpende hongerspook, dat verscheen in de families van de arbeiders waarvan de kostwinners gevlucht of soldaat waren, of in Duitsland gevangen waren, en dus niets konden binnen brengen, waren er oorzaak van dat het aanbod in de prostitutie de vraag verre oversteeg.'

Voegen we hier aan toe dat de ene na de andere fabriek de deuren sloot. André Capiteyn geeft aan dat al in het begin van de oorlog slechts een derde van de Gentse arbeiders voltijds werkte, een derde moest het zien te rooien met een verminderd aantal uren en evenredig minder loon, een derde was volledig werkloos. Dat voor wat de aanbodzijde betreft. Aan de andere zijde: gedurende vier jaar waren gemiddeld zowat 12.000 soldaten in Gent gelegerd, meestal jonge mannen al dan niet noodgedwongen vrijgezel. Onnodig daar meer woorden aan te verspillen.

Wandt vangt aan met de eerste oorlogsweken toen het Vierde Duitse leger Sedan en later Libramont en Halle als Etappehoofdplaats had. Daar had je al ‘verschrikkelijke beelden van ellende en moreel verval bij de vrouwen. Bij honderden kwamen de jonge meisjes en de vrouwen die honger leden, naar de Duitse landstormmannen gelopen en gaven hun lijf voor een half of een heel brood.’

Gent dat vier jaar lang als hoofdplaats van de Etappe van het vierde Duitse leger zou fungeren bood een rijk geschakeerd beeld. Meer dan vier vijfden van de ‘gelegenheidsdeernen’ die onder politie- en dokterscontrole stonden, schrijft Wandt, waren getrouwde vrouwen, daarbij soms moeders van drie tot acht kinderen. ‘Zij prostitueerden zich niet om het plezier van de ondeugd, maar om het brood, waar de arme verhongerde kinderen dag en nacht om schreeuwden’. ‘In de plaats van de werkloze vader of echtgenoot trad de moeder of de dochter nu op, soms beiden tegelijk, om door het prijsgeven van hun lijf de familie te voeden. De prijs die zij vorderden veranderde al naar gelang den ouderdom, de schoonheid en de manier waarop zij hun aanbidders aanlokten. Het ging van drie tot twintig mark voor een half uur of van vier tot vijftig mark voor een hele nacht.’ Ter vergelijking: de bij het graven van dokken tewerkgestelde werklozen kregen 14 mark per week (gelijk te stellen met ongeveer evenveel franken van die tijd). De in Lousberghs en in andere grote gebouwen geïnterneerde vrouwen echter kenden een hard regime. André Capiteyn schrijft: ‘De idee van sanitaire controle werd op de spits gedreven en de meeste prostituees bleven - tegen hun wil - vier jaar lang in wat we gerust gevangenisinstellingen kunnen noemen. Voor hen betekende het einde van de oorlog dan ook een bevrijding in de letterlijke zin van het woord’.

Op straat ging het er anders aan toe. Baertsoen die het plunderen van de huizen van de activisten goedpraat, schrijft: ‘La colère de la foule s’en prend aussi aux femmes gantoises qui ont été trop aimables pour les soldats boches: on les désigne aux militaires belges qui font les justiciers, qui s’emparent d’elles et leur coupent les cheveux. Cette peine est peut-être moins grave que les destructions mobilières auxquelles on se livre dans les maisons des traîtres: mais ici aussi les erreurs ou même les accusations volontairement fausses peuvent se commettre, et il serait également à souhaiter que ces exécutions sommaires ne se prolongent pas’.

Citaten uit: Baertsoen, M. (1929), *Notes d’un Gantois sur la Guerre de 1914-1918*, Gent, Vandeweghe, p. 367; Capiteyn, A. (1991), *Gent en de eerste wereldoorlog*, Gent, Stadsarchief, p. 102; Wandt, H. (1921), *Etappenleven te*

Gent, Janssens, Ledeborg, p. 133-135. Over de straffen: Van Caenegem, R. C. (1954), *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIde tot de XIVde eeuw*, Brussel, Paleis der Academiën, p.201-202.

Aantekeningen:

Jozef De Graeve (1891-1934) groeide op in een arbeidersgezin. Zijn vader was katoenwever en ook lantaarnontsteker (tondelier). Hij liep de lagere gemeenteschool in de wijk Brugse Poort en mocht daarna nog voor een paar jaar gratis naar een betalende middelbare school. Aanvankelijk fabrieksarbeider, werd hij bediende bij de Socialistische Volksdrukkerij. In 1912 werd hij redacteur bij *Het Licht*, de Gentse socialistische krantenuitgever. In zijn laatste levensjaren doorliep hij een politieke carrière die hem tot in de senaat bracht. Zijn oorlogsdagboek geeft naast de hierboven geciteerde confronterende teksten een aantal andere liedjes aan die in die dagen uiterst populair waren: van La Madelon en *It's a long way to Tipperary* over Klokke Roeland en De Vlaamse Leeuw naar 'Ratatoelje, een schelleken boeboe' (over de honger die hondenvlees deed eten) en schimpliederen op de stinkende Duitsers en de zwijnenkop van hun keizer.

Het grootste deel van Oost - Vlaanderen kende vier jaar lang een speciaal regime als 'Etappegebied' van het Vierde Duitse leger. Wat dat inhield vind je in tal van publicaties. Voor wat Gent betreft vooral: Capiteyn, A. (red., 1991), *Gent en de Eerste Wereldoorlog*, Gent, Stadsarchief (met o.a. het gemiddeld aantal in Gent gelegeerde Duitsers, p. 25). Maar vanwaar dat woord? Etappe in het Duits en het Nederlands, *étape* in het Frans, is afgeleid van het Nederlandse woord 'stapel' (handelsstapelplaats) dat via het oud Franse *estaple* evolueerde naar *étaple* en *étape*. Ook de betekenis evolueerde van 'bevoorradingsplaats voor het leger of voor reizigers' naar 'afstand tussen twee halten'. Onder de woordvorm 'etap(p)e' kwam het in andere talen terecht, onder andere (terug) in het Nederlands. We kennen de huidige betekenis nog het best via de etappes in de Ronde van Frankrijk en soortgelijke wedstrijden of ook overdrachtelijk zoals in 'etappen van de Europese eenmaking'. Uit het Duitse militaire gebruik van het woord in de oudere betekenis kunnen we ook afleiden dat het vierde Duitse leger eigenlijk niet de bedoeling had vier jaar in Gent te blijven.

(Teksten verzameld en van commentaar voorzien door Luc Devriese)

WAT ALS ... ER IN GENT GEEN STUWEN EN SLUIZEN ZOUDEEN ZIJN.

Frank Gelaude

In het verslag in dit GT nummer over de laatste dagen van de Duitse bezetting is er sprake van het ondermijnen en opblazen van de Gentse bruggen en stuwen. Daarin lezen we onder andere: 'Het opblazen van die sluizen zou zware gevolgen hebben. Bij hoog water zou het tot overstromingen komen en bij lage tij zou de stad niet minder geteisterd worden door het leeglopen van haar waterbekkens.' Wat is daar van aan?

De eerste opvallende vaststelling zou zijn dat het waterniveau veel lager zou staan dan we dagelijks gewoon zijn. De stuwen en sluizen creëren namelijk een kustmatig hoog waterniveau om scheepvaart mogelijk te maken. Een tweede vaststelling zou zijn dat de getijden dagelijks een sterke schommeling van het waterniveau zouden veroorzaken (tweemaal eb en vloed per dag). Nu houden zowel de sluis van Merelbeke en de (meestal gesloten) stuw van Gentbrugge de vloed- en ebstromen tegen. In Gentbrugge is op de Zeeschelde nog dagelijks deze getijdenwerking waar te nemen in wat sommigen (vooral bij Natuurpunt Gent) ten onrechte het Gentse Zwin willen noemen. (1)

Bij deze getijdenwerking hoort ook een maandelijks springtij en tweemaal een doortij. Zelfs het springtij zou geenszins overstromingen veroorzaken, want het gemiddelde springtij zou op 5,14 TAW komen, dit is een halve meter lager dan de huidige gemiddelde huidige waterstand 5,61 TAW (aan de Graslei) en een halve meter hoger dan in de Gentse kanaalzone met 4,45 TAW. Het doortij zou dan een zeer lage waterstand vormen met 2,45 TAW. (2)

Vermits de Leie en Schelde regenrivieren zijn, zou het waterpeil sterk afhankelijk zijn van de regenperiodes of droogtes. Omdat het statistisch meer regent in de winter (en er minder verdamping is) dan in de zomer, zouden we zeker seizoenschommelingen waarnemen: hoge stand in de winter en laag in de zomer. Maar met veel uitzonderingen zoals bijvoorbeeld bij een natte herfst of een droge winter.

Conclusie? We zouden dagelijks een stromende Leie en Schelde zien, in een stroomgeul tussen veel modder! En de scheepvaart zou zeer moeilijk tot onmogelijk zijn.

Maar in uitzonderlijke situaties zouden er toch overstromingen kunnen ontstaan. Bij een lange regenperiode, bij de dagen van springtij en stuwning vanuit het estuarium van de Westerschelde door een noordwesten wind. Met keersluizen kan men de watermassa min of meer controleren of de vloedgolf voor een paar uren tegenhouden. Maar zonder stuwen en sluisen kan men niks afsluiten en beschermen, dan is er zeker kans op overstroming.

Onrealistisch? In februari 1953 was er stormweer, een noordwesten wind en een springtij: het waterpeil kwam 6,50 TAW hoog. In 1976 stond het waterpeil op 7,00 TAW.

Op 13-14 november 1993, met een noordwesten storm (10 Beaufort) en een springtij stond het waterpeil op 6,75 TAW in Gentbrugge. Een paar weken later in december 1993 na een hevige regenval stond de Ringvaart op 7,00 TAW. Gelukkig was er geen springtij meer.

Als de Duitsers dan toch de sluisen en stuwen niet vernietigd hebben dan is het wellicht omdat ze misschien tijdig inzagen dat bij een lage waterstand geen enkele waterloop nog kon gebruikt worden als een verdedigingslinie. De Duitsers hielden immers in de maanden voordien rekening met een aanval via het neutrale Nederland: de Hollandstellung zou dan helemaal waardeloos zijn geweest. Maar we denken vooral dat ze zich snel realiseerden dat ze nooit tijdig over de vernietigde bruggen weg zouden geraken bij een eventuele aftocht. (3)

Noten

- (1). De benaming 'Gents Zwin' (net zo min als de benaming 'Zeeschelde') is noch historisch noch geografisch te argumenteren en te verantwoorden. Een zwin is een inham van de zee met zoutwater getijden. Het zogenaamde 'Gentse Zwin' is een zoetwater getijdenstroom op een rivier en in feite is het rivierwater dat terug stroomopwaarts geduwd wordt. De enige overeenkomst tussen beiden is de invloed van de getijden. Wij verkiezen de benaming Gentse of Gentbrugge Getijdenschelde.
- (2). Cijfers voor Melle in Getijtafels 2014, IVA Maritieme Dienstverlening en Kust. De in België gebruikelijke hoogtemeting is gebaseerd op het gemiddelde laag waterpeil in de Oostendse Handelsdok (het zogenaamde Oostends Peil of Tweede Algemene Waterpassing, TAW). Cijfers bij Marin P. 1994 De wateren in het Gentse. *GOV Heraut*, 29, p. 27-42.
- (3). Uiteindelijk vernietigden de Duitse genietroepen enkel de spoorbruggen en alle bruggen over het Kanaal Gent – Terneuzen. Het zwaartepunt van hun werk was het bemoeilijken van de oversteek van dat kanaal en het zo grondig mogelijk vernietigen van de spoorinfrastructuur.

EEN STROPKE VAN DE BRUGSCHE PUURTE

Gilbert Boerjan
Tekstbewerking Eddy Levis

Deel 3. Noar schoole

De kakschoole

Birke wierd stillekesaan wa grutter, dee nog altijd in zijn broek, kreeg neu en toens een vettijngje, en stak alle soorte deugenieterijen uit. Tchiele wirktege, stoaktege of stempoldege. Clotielde noaideg' hèndes, en breideg' uuk d' endekes aan malkoar moar in de fond woare ze toch content. Alhoewel, gruit

worde breng van alle soorten ongemakke mee, en Birke zoet da rap gewoare worde.

Op ne schuune zomeroavond, da Clotielde aan heur deure stond, en Tchiele mee zijne stoel achterover tege zijn façade leundege, veur wa uit te bloaze, en de kleine in de greppen aan 't spele was, kwamt 'de sos' veurbij. Hij bekeek de kleine azuu, en zei: "*Tiens, hij zal guul zekers in september noar 't schoole moete.*" - "*Joajij,*" zei Clotielde, "*'k hoa kik dat uuk al gepeisd*". Birke zijn broek vield oast af van 't verschiete, en 't schoot in zijnen buik: "*Ikke nie noar 't schoole goan!*" zeit hij. "*Pertang,*" zei 'de sos', "*'t es doar plezant, zulle! Sloape, matses vlechte, spele, en loaters liere lezen en schrijve. Allee, kom moar af!*" De kleine begost te tsiepe. "*Verdomme,*" zei Tchiele, "*es't neu al goed mee al eu lawijt! Veuruit, noar eu bedde!*"

Moar ter was niets aan te doen. Den êeste moandag da't schoole was, trokke Clotielde en de kleine, alle twieë al blètend op. De dichtste schoole was de dieë van de Grije zusters, een poar stroate vuuder. Aan de puurte stonden der wel tfijftig kleine gaste te blette da't nie schuune was. Bij de moeders was't al nie veel beter, en ze sprake malkoar een beetse couroagen in.

Zuster Angeliek, den boas van 't kot, liep van d' êene noar d' ander: "*Allee, madam,*" zei ze, "*we goan ze nie opete, zul! Thalvertwoalve meugde ze komen hoale.*" Êefer Leontien, die 't êeste bewoarklaske dee, trachtege de binders los te krijge van ulder moeders ze rok, en ze binne te krijgen in 't klaske.

Birke, die nogal ne kerjeuzeneuze was, hoat de koer gevonde, moar verschoot hem bijkanst een ongeluk, oast hij al mee ne kêr zuster Angeliek noar hem zag kome pikkele. Ze was azuu nogal van 't zwoar kaliber, en mee diene wije rok, die grute witte kappe, en heur stukske moestache op heur boveleppe hoa ze mîer wig van ne zandarme. Moar da zagt er allêne moar azuu uit. Eigentlijk, in de foen, hoa z' een gêwen herte, en mee een zoet woordeke kreeg ze Birke de klasse binne.

Birke kreegt een ploatske op d'êeste banke neefest *de Roste*. 't Ieste wa da êefer Leontien dee, was al die snotneuze van de pagadders ne kêr schuun' afwrijven, en hier en doar een hopeluus geval truuste, moar da was nie veel avance. 't Verdriet was zuu betroapelijk da z' allemoal begoste te schrîeme. "*'t Es 't zelfste van alle joare*", peisdege d' êefer. Ze pakteg' heuren brei, zetteg' heur op ne stoel, en zei in heur eige; "*'t Zal wel overwoaie...*" En 't was zuust: den êenen achter den andere viel stillekes in 't sloap... Tege dan ze wakker wierde, was't oast noene. Iefer Leontien stakt ulder elk een papierene blom-

me in ulder knuiste, en huuvîrdig, gelijk een sprinkhoane, liepe ze noar ulder moeder, die al een half ure te vroeg aan de puurte stoan wachten hoa. En 't gîestigst van al: tsachternoens was't gîen schoole. Plezant veur den îesten dag!

Ons veintse passeerdege d' îeste twie joar in de kakschoole zonder veel tribuloases. Hij kaktege wel îenigste kîeren in zijn broek, maor, ah ja, wa wilde?! Oan z' in ulder broekske gedoan hoan, spoeldege de masseur of d' îefrêwe da schuunen uit, en stakt da proper in ulder leeg blekkene bruudduuske dan ze mee een kuurdeke rond uldere nekke honge, en woar dan eulder bootses veur thalvend de morgen ingezeten hoan. Birke îierdege doar matses vlechte, papierkes plakke, peetses uitprikke, tiekenijnkskes kleure, en hij was gelukkig.

Moar in 't derde bewoarklaske kendege Birke zijn îeste gruit verdriet: hij wier verliefd op d' îefer. Îefer Anna was een nieuwe, en gelijk dan z' in Gent zegge een beeld van een meiske, nie te gruit, nie te kleine, goe gedroaid van uures en puute, schuun blond hoar, en altijd moar lache. Birke, die wel gîen neut was, moar toch altijd rondliep mee azuu een beetse van ne melankolieken blik, hoa hem heur een beetsen aangetrokke. In de klasse lei ze neu en toens ne kîer heur hand op zijn huufd, binst de speeltijd wandeldege z' op de koer een endeke hand in hand mee hem, enfijn, achter îenigte doage hoa de kleine 't zitte.

Oast hij tsmorges opstond, en aan zijn moeder vroeg veur hem een beets te wassche, viel Clotielde bijkanst van heure stoel. Iedere morgge moest z' hem bijkanst aan de pompe binde veur zijn tote wa nat te moake... Moar 't schuun liedse en duurdege nie lank. Op nen dag dat hij mee d' îefer buite kwam, liet z' hem stoan, en liep zîere noar ne saldoat die stond te wachte. Ze gaft hem twie toezen, en liept aan zijnen oarme vuurt. Birke liept al schrîemend noar huis.

Hij speeldege tsoaves mee de moarbols, en won ne guule zak. Tsanderdoags moest hij nie gewasse worde.

Noar de gruite schoole

Birke hoa mee vrucht en glorie zijn drei joar frîbel gedoan, en moest neu mee d' êwere kadees noar de jongesschoole. Hij was neu al veel te gruit veur de tsiepmuilen uit t'hange, moar zijn hertse was toch moar zuu gruit of een îrweetse, den îeste morgge dat hij optrok. Clotielde hoa hem meegegeven aan

drei gruutere, en ilder verhoalinkskes over ‘t joar te veure, joegen hem al de schrik op ‘t lijf. De pekkijngedien ze gekregen hoan, de straffe dien ze moete schrijven hoan, d’ ure dan z’ in den hoek moete stoan hèn, en wa wete kik nog almoal, zijn courroage zakteg’ in zijn caoutsoejene sletse.

Op de koer van ‘t schoole was’t een geweemol bij-kan-nie-mîer. D’anciens roepteg’ en tierdege, de nieuw stonde thuupe in een hoekske een beetse verloren en dwoas te kijke noar al da zot gedoe. De ‘frère’ begost mee een belle te kletsen, en ‘t wierd al mee ne kîer duustille. “*Allemoal op rotte van twieë veur ilder klasse!*” bulderdeg’ hij. De gaste vlogede deur malkoar, en achter een menuutse stond iederên op zijn ploatse. De nieuwe, die nie goe wiste woar noartoe, krope nog wa dichter bij malkoar. Gelukkig kwam frère Zozif van ‘t îeste studiejoar ilder hoale. “*Allee,*” zeit hij, “*kom moar mee!*” En ze slenterdegen achter hem noar zijn klasse.

Hoan z’ in de kakschole op bankskes gezete woar dan ze stillekes aan ‘t uitgroeie woare, hier kregede z’ een banke woar dan ze bijkanst in versmuurdege. Veur ilder lagt er een leie mee nen hijtene rand, ne geslepene griffol en een duske mee een sponske. Ze keke der noar zonder aan te kome.

Frère Zozif begost mee te zegge dan ze van neu af gijngede liere lezen en schrijve, en loaters de katekismus, en dan die leie diendege veur in de klassen op te schrijven, en thuis ilder huiswirk op te moake. Dat îeste viel nog mee moar dat huiswirk lag wrîe op ilder moage. Allee, wannîer moeste ze toens tsoaves moarbelen of toppe?! Huldere frère zeit uuk, oan ze goe koste schrijve, dan ze toens papier, ne pennestok en nen intpot zoen krijge. Mee den îene koste z’ al peize woarveure dat da goatse moest diene in ilder banke, woar dan z’ al allemoal mee ildere vijngers in zitte peuteren hoan.

‘t Meubilîr in de klasse bestond uit drei rote banke, mee onder ‘t blad nen bak veur ilderen boel in te steke. Veur de frère wast er ne pupieter en ne stoel. Ter stond uuk ne gruute zwarte kachol mee doarrond een gruute zwarte ploate, zuudan de gaste der nie teege koste luupe, ne kolbak mee een schuppe en ne koterîre. Een lange zwarte kacholbuize liep flak tegeden plafoen twis deur de klasse noar de schêwe. Op den tree stond er een gruit telroam, en aan de muur, een wa verslete zwart bord, in den hoek een kasse mee een Onze-Lieve-Vrêwebeeldeke. Aan den andere muur hijngeden der een poar stichtelijke prentes mee heiligen en miroakols.

‘t Was da joar feitelijk nog volop zomer, en in de buumen op de koer tsiepte-

gen de mussche en baktege de zonne. De mussche vielen oast duud uit de buume van de woarmte. De kleine gaste, dien nog altijd een beetsen in vakansestemmijngje woare, zate deur de veister te koekeloere. De Frère hoa al ne kîer of tweeÿ ilder huufd noar 't bord gedroaid, moar 't was gîen avanse, en op den duur begost hij mee een vertelsolke, en toens gijngje't wa beter.

't Hee guul wa voeten in dîrde gat, îer dat die bende leutegoars op een deftige maniere den ABC kost. Ter wierd in dienen tijd nog zuuveel spel nie gemoakt van 't Algemîen Beschoafd Nederlands, moar veur ilder ne letter of een woord te lîeren uitspreke zonder 't accent van de Brugsche Puurte, da was gîen lolle, en toens goame nog zwijgen over de toafols van vermenigvuldijngje... En azuu sukkeldegen ze van 't îeste noar 't zesde studiejoar. Z' hoan leute binst 't schooljoar én binst de vakanse.

In 't veursezoen, en in de zomer, stonk de klasse noar zwîetvoete, van hulder caoutchoeëne sletsen, en in de winter noar hulder natte kijsses, dien op da ploataffirre rond den hîete kachol hijngje te druuge. Want in dienen tijd droege z' allîene moar schoene de zondag, en oas z' ieveranst noartoe moeste. Mee den uitkom kregje de gasten een poar caoutchoeëne sletse, en oas't nog kèwd was droege z'er kijsses in. Zuu gèwe da't goe were was, liepe ze boarvoets in ilder sletse, want die moeste zeker meegoan tot tege de winter. Toens kregje z' een poar kloefe en toens begost de miezeere, want de dieë moeste guul de winter meegoan. Moar hoe keunde neu verdeeke voetballen op een blekkene duuze zonder eu kloefe te breke, of eu kloefe noar îene zijne kop te smijte, zonder dan ze tege de muur in prutse vliege?! Ja, en ge moest nie peize dadd' een poar nieuwe kreeg oan ze kapot woare. Da koste vergeete! Ter wierd ne lerenen of nen ijzeren band rondgenoagold, en oast regend'ge liepe z' in da't een plezier was.

En pertang koste mee eu kloefe veel beter schoaverdijnen op de slierboane oas't gevrozen of gesnieuwde hoa. Op 't schoole wast er altijd wel een goeie ziele die, oast hard vros, tsoaves îenigt' îemers woater op de grond kletstege, zuudat er tege tsmorges een schuun ijsboane lag. Moar ieder seizoen was eigentlijk ne plezanten tijd. In den uitkom woaren der de meulenîrs, dieme mee een droadsen aan ildere puut koste loate vliege. Der woare puijekopkes diede mee wa puijerek uit de gracht kost opvissen, en in nen bokal kost loate groeie, oas eu moeder diene stinkenden brol vaneiges nie in de grioole kegoldege.

In de Nettetstroate stond er een vervalle kastîelke mee ne vervallen hof, en den

overschot van een vijverke: 't *Poelke*, zeie me wij doartege. Wel mens, ter was niets zuu plezant dan doar in te goan ploetere, salamanders te vange van onder de stêne, en thuis te kome mee voeten en bïene die vol hijnge mee guur en morre, en die stonke gelijk de peste. Ter was doar uuk nog een sturt, da vol lag mee êwen brol, en de kleine gaste vonden altijd wel iets da kost diene, al was't moar een stuk van nen èwe vélo. Hulder voader knutsoldege mee al die stukke dikkols ne guule vélo thuupe, mêstal ne vrêwevélo, omdan ze doar van kleinsaf kosten op rije. Mijne vélo was îene mee ne vaste pion, zonder freins, en mee een koersstuur. Die gedochten woare 't zien weerd. 't Es dus nie verwonderlijk dan hier d' echte Flandriëns gebore wierde...

In 't begin van de zomer was 't tradiese dan de moeders mee ulder kleine gasten op bedevoart gijnge noar den Heilige Cornelius. Die novene liep van de 29ste juli tot op de zondag achter 't octaaf van Sint - Pieter, en alles gebeurdeg' in de parochiale kirke van O.L.V.-Geboorte op Mariakîrke, dichte bij de deure. Ter woaren acht stoases rond de kîrke, dien ze moesten afluupe, en doarachter wierde ze gezegend mee de relikwies tege de seskes. Gîen îen moeder zoet op heur gewete gewild hèn, dat de kleie in de seskes zoe valle, omdat ze vergete was van noar St.-Cornelius te goan. De kleine gaste gijnge gîrre mee, omdan z' achter de zegenijnge een vlegske, een zgn. bedevoartvoantse kreges, en een stuk pottink van bij den bakker.

Oas't luktege da pa zuust nie moest wirke of dat hij doptege, gijnjt hij mee, en binst dan de gasten en ma in de kirke zate of aan den ommegang bezig woare, gijnjt hij op café, rechtover de kirke, die uuk Sint-Cornelius hiettege. Doar zat hij mee een gruute pinte onder de lindenboom te wachte tot da zijn gezegende famielde buite kwam.

JUFFROUW 'ZANG - DE - LES' MUSICEERT EN VERTELT

Marie –Jeanne De Smet

Woar es dad Engelke, dad Engelke, dad Engelke
Woar es dad Engelke al mee zyn bien? // *trager*
op de Coupure, t'risseke vier mueren, 't zal lange
du - ren!

Liedje: dat Engelke

Dit spotliedje werd geïnspireerd door een vóór Wereldoorlog I ophefmakend geval van oplichterij waarbij een zekere Engelbeen betrokken was.

De gevangenisbevolking was al lang grotendeels verhuisd naar de Nieuwewandeling (gebouwd in 1859 – 1861) maar de Gentenaars hadden het enkel over het 'prison van de Coupure' of kortweg 'de Coupure', naar de oude Rasphuisgevangenis, gebouwd in 1772 – 1773, gesloopt in 1937 op de plek waar in 1946 de Landbouwhogeschool haar stek vond (nu Ugent, Faculteit Bio-ingenieurswetenschappen).

Ik stond voor de brug!

Gent is een stad van water en van bruggen. Vroeger waren praktisch alle bruggen, op een paar uitzonderingen na zoals de Sint-Michiels- en de Sint-Jorisbrug (Steendam) houten draaibruggen. Tot 1969, toen de Ringvaart ingevaren werd, ging al het vervoer te water dwars doorheen de binnenstad. En al de bruggen moesten open- en dichtdraaien met lange wachttijden tot gevolg.

Onbekend meisje met handschoenen uit het Interbellum (ongedateerde foto, collectie DSMG, Begijnhof, Sint-Amansberg, schenking Pringels, Heusden)

Dat veroorzaakte nogal wat hinder. Na het horen van het trompsignaal van de schipper kwam de bruggenwachter op zijn gemak uit zijn 'kotje' en begon hij de brug open te zetten. Als er een sleepboot met een rist geladen boten moest doorvaren, kon dat wel een tijdje duren. Men moest maar geduld hebben.

In die tijd liep ik school in de ‘Visitatie’ aan de Coupure. Het reglement eiste handschoenen en een hoofddekseel (een muts of een matrozenbonnet met linten). Maria, een van mijn klasgenootjes was de dochter van de directeur van de gevangenis, ‘het prison’, aan de overkant van de Coupure. Ze was wat de zusters ‘une tête de linotte’ noemden, een verstrooide piet. Ik hoor nog de directrice zeggen: “Maria, où sont vos gants”. Het antwoord was zoals gewoonlijk: “J’ai oublié, Maseur”. “Retournez!”, zei Zuster Christine. Maria in volle vitsse over de brug naar huis, handschoenen gepakt en terug... maar ze stond vóór de brug. Maria was natuurlijk te laat voor de eerste les en ze kreeg van de klaszuster nog een sermoentje: dat was geen excuus om niet op tijd te komen. Nochtans dat excuus ‘voor de brug gestaan’, echt of verzonnen, was klassiek bij onze stadsgenoten, vooral in de periode voor W.O. II. Voor een goed begrip: het voetgangersbrugje bij het ‘Boerekot’ over de Coupure tussen de Theresianenstraat en de Ekkergemstraat bestond niet in die tijd.

Contributiebrug aan de Coupure (ongedateerde foto vermoedelijk uit de jaren 1950 genomen aan het begin van de Nieuwe Wandeling en met de Begijnhoflaan in de achtergrond, verzameling DSMG, schenking Huguette de Bleecker).

Over de ‘passerelle’ met hoogtevrees ... en nog iets

Toen de binnenschepen doorheen de stad moesten varen om vanuit de Leie of de Coupure de Schelde te bereiken en omgekeerd, was ook de haven via het Handelsdok en het Kleindok verbonden met het Visserijkanaal en de Schelde. Dat gebeurde via het De Pauwkanaal met de Kasteelsluis. Om de rechte hoek tussen het Dok en dat kanaaltje te kunnen halen, hadden de schippers een ‘zwaairom’ van doen. Dat was de daar nog steeds bestaande waterpartij die nu dienst doet als centrum van de Dampoortrotonde. Verdwenen is echter de ophaalbrug, ongeveer rechtover de Dampoortstraat, die de drukke scheepvaart van en naar de zwaairom toeliet. Onnodig te zeggen dat het destijds nog schaarse wegverkeer er dikwijls lang stil lag. Voor de voetgangers was er een oplossing voorzien: ze konden naar de overkant via een van ijzeren trappen voorzien brugje, een ‘passerelle’ hoog boven het water. Die was gelijkaardig aan de onlangs gerestaureerde voetgangersbrug over de Nieuwevaart tussen de Wondelgemstraat en de Frans van Rijnhovelaan en ook aan de voetgangersbrug over het Visserijkanaal tussen de Kasteellaan en de Tweebruggenstraat. Het is daar, op die ‘gevaarlijke’ plek aan de Dampoort dat ons verhaal zich afspeelt.

Brug met passerelle aan de Dampoort (ongedateerde foto, verzameling onbekend) van een type dat nu nog te zien is aan de Lousbergskaai, gelukkig bijna altijd in neergelaten toestand.

Mijn tante die in Sint-Amansberg woonde, was samen met de hele familie eregast op een groot feest in de gebouwen van de Christelijke Arbeidersbeweging aan de Poel ter ere van grootmoeder Virginie Marant, die een hoge Franse onderscheiding gekregen had omwille van haar verdiensten in de vrouwenbeweging. Een toen verschenen biografie van haar was trouwens geschreven door mijn moeder. Het koninginnenstuk van de viering was een vaas uit Sèvresporselein die op bevel van de Franse president persoonlijk aan haar moest overhandigd worden. Hetgeen gebeurde, en hetgeen vanzelfsprekend ook moest gepaard gaan met de nodige heildronken en alles wat er bij hoort.

Het werd een prachtig feest dat zoals in die tijd wel meer het geval was ‘en petit comité’ voortgezet werd in de keuken van het restaurant van de Poel. Waarom daar? Wel ... dat had te maken met het strenge verbod op het schenken van sterke dranken in cafés en andere publieke plaatsen (wet Vandervelde, van kracht tussen 1919 en 1983). Maar in de keuken kon er wel een flesselke tjenuiver of andere ‘korten drank’ beschikbaar zijn voor de inwonende uitbattersfamilie, misschien ook voor sommige bereidingen.

Het noodlottig gevolg was dat in de donkere nacht aan die hoge passerelle de schrik mijn tante op weg naar huis te pakken kreeg. Er was niet enkel haar aangeboren hoogtevrees, er was ook een zekere wankelheid in hoofd en bewegingen, mogen we aannemen. Naar boven klimmen of kruipen en pasje na pasje oversteken, dat ging nog. Maar... dalen! Aarzelen en aarzelen tot tante er iets op vond. De zeer deftige dame zette zich resoluut op haar achterste en zo daalde ze van trede tot trede naar beneden, tot op de (min of meer) vaste grond. We hebben geen reden om aan de waarheid van het verhaal te twijfelen: tante vertelde het zelf graag en uitgebreid.

TOONDICHTER EN DIRIGENT OSCAR ROELS (1864–1938)

Luc Lekens

Honderdvijftig jaar terug werd de Gentse toondichter en dirigent Oscar Roels geboren. Hij doorliep een schitterende loopbaan maar is, zoals zovele anderen, nu een figuur waarover men nog amper spreekt en wiens werk nog zelden uitgevoerd wordt. Oscar August Roels werd geboren op 2 november 1864 te Gent aan de Kortrijksestraat, nu Kortrijksepoortstraat. Zijn vader Frans was

houtdraaier, zijn moeder Theresia Braeckenier. Op 24 juli 1897 huwde hij met Margareta Fauconnier (1866 - 1934); Het huwelijk bleef kinderloos. Aan het Koninklijk conservatorium te Gent studeerde Oscar Roels harmonie bij Karel Miry, toondichter van De Vlaamse Leeuw, en fuga, contrapunt en compositie bij directeur Adolphe Samuel. Hij behaalde er meerdere Eerste Prijzen.

Vanaf 1885 tot 1930 gaf hij zelf les aan het conservatorium en hetzelfde jaar werd hij tevens benoemd als zangleraar aan de Gentse stadsscholen. Tevens was hij vanaf 1893 organist en kapelmeester aan het Sint-Barbara-college te Gent.

In 1896 werd hij koorleider bij de Melomanen en behaalde er met dit koor talrijke onderscheidingen ook op internationaal vlak.

Als dirigent dirigeerde hij talrijke opvoeringen van zangspelen, operettes en opera's zowel in de Nederlandse Schouwburg te Gent, waaraan tot 1918 eveneens een operagezelschap verbonden was, als aan de Franse Opera waaraan

hij talrijke jaren als Eerste dirigent meewerkte.

Van de opera was hij, samen met Edmond De Loore, in 1918 en 1919 directeur.

Hij leidde er tevens de operaconcerten en de Wauxhallconcerten.

Als componist maakte hij naam met symfonische werken, cantates, kamermuziek, orgelwerken, koorwerken en liederen maar vooral met opera's; operettes en zangspelen zoals:

'Het geheim van Polichinel' (1889 – Zangspel); 'Oom Beckers geschiedenis' (1889 – Zangspel); 'Een laatste avondmaal' (1891 – Zangspel); 'Klaas en Klaasje' (1895 – Zangspel); 'Hildegard' (1896 – Opera); 'De witte Kaproenen' (1899 – Lyrisch drama); 'Clodwig en Clothilde' (1900 – Lyrisch drama); 'Achter 't slot' (1903 – Lyrische komedie);

'Pinksternacht' (1908 – Opera); 'Vina Tjekaress' (1931 – Opera);

Dit laatste werk werd gecreëerd in de Lunaschouwburg te Antwerpen op 6 februari 1931. Te Gent echter werd het slechts bijna 5 jaar na zijn overlijden voor de eerste maal opgevoerd op 16 januari 1941.

Zijn werk dat echter het meest ophief maakte is 'De witte Kaproenen'. In het vooruitzicht van de opening, op 1 oktober 1899, van de nieuwe schouwburg aan het Sint-Baafspein werd een wedstrijd uitgeschreven voor een nieuw toneelwerk ondersteund door muziek. Het reglement vermeldde: 'Een werk van grootsche opvatting waarin de gevoelens van het Vlaamsche ras zich zou veropenbaren in al het edele en al de vaderlandsliefde die hetzelfde kenmerken'.

Het bekroonde werk was 'De witte Kaproenen' met tekst van Lodewijk Lievevrouw-Coopman, in samenwerking met Gustaaf D'Hondt, en getoonzet door Oscar Roels die zelf zijn werk dirigeerde. Het was een grandioos spektakel met omvangrijke decors, een zeer uitgebreide bezetting, 150 nieuwe kostuums, paarden en muziek naar smaak van de tijd. Het derde bedrijf bracht een gevecht tussen de Fransen en de Witte kaproenen waarbij ruim 100 strijders en 10 paarden het toneel innamen. Het vijfde bedrijf was de apotheose met de optocht van de zegevierende Kaproenen met 150 man en opnieuw de 10 paarden.

Het werk kende het eerste seizoen niet minder dan 13 voorstellingen en bleef meerdere jaren op het repertorium.

Oscar Roels overleed te Gent op 29 oktober 1938.

Hij werd begraven op de Westerbegraafplaats te Gent, rechts van het midden-

park, rij 8, graf 1374. Op het grafmonument prijkt een portretmedaillon uitgevoerd door beeldhouwer Geo Verbanck.

Te Gentbrugge werd een straat naar hem genoemd, een verbinding tussen de Paul Lebrun- en de Tinneke van Heulestraat, niet zo ver van de Koningsdonkstraat.

Noten

Kultureel jaarboek provincie Oost-Vlaanderen 1964, tweede band - pp.143-278 'Repertorium van de lyrische werken'.

Belangrijk bericht aan de lezer

In het nr. 1 meldden we reeds dat ons tijdschrift vanaf 2015 **niet in juli – augustus verschijnt**.

Het volgende nummer draagt dan het nummer '4-5'.

DE KLEURRIJKE *FAMIELDE* VAN DAMME EEDJEN CANON

Eric Vermeirsch

Ik ben er niet zeker van of het Canon of Kanon is. 't Is al zo veel jaren geleden. 't Zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat Eedjen niet ver van Dulle Griete heeft gewoond, het Groot Kanon dus, en dat hij op die manier zijn familienaam heeft opgepikt. Alhoewel, ik ken geen enkele Gentenaar die Mammelokker heet...

Eedjen maakte in de bloeiperiode deel uit van de Van Damme-clan, en wel door coöptatie vanwege zijn talent als zanger van zowel operette als opera. Ik zie hem nog zeer levendig voor mijn geestesoog in een zeer speciale 'setting' (sic), nl. tijdens onze jaarlijkse culturele boottocht op de Leie. Alleen al door alle genenverwanten van de Van Dammes, de neefjes, de nichten en de vrienden, was de in mijn ogen toch niet zo'n kleine boot, tot op de rand van het toelaatbare volgeladen. Altijd (ALTIJD) was het mooi zomerweer. De boot gleed sierlijk langs de oevers van de Leie en stopte herhaaldelijk, om te beginnen aan 't Patijntje. Tegen de tijd dat de omgeving van het kasteel van Ooidonk werd bereikt, zat de stemming er al flink in. Er werd natuurlijk niet enkel aan 't Patijntje aangelegd, uitgestapt én gedronken. Het betrof namelijk niet altijd cultuur. Eerlijk gezegd - ik voel mij wat beschaamd, maar de waarheid heeft ook haar rechten - ging het bijna hoofdzakelijk om de leute. Nu ja, ik heb hierboven al geschreven dat het steeds zeer warm was.

Eedjen had al tijdens de heenreis enkele chansons ten beste gegeven, o.a. de smartlap 'Catharine', die je vandaag nog kunt beluisteren op een CD gezongen door Pavarotti. Maar officieel heet het lied wel 'Core 'n grato', ondankbaar hart of zoiets... Leeftijdgenoten: niet doen! Ik heb het onlangs nog beluisterd en ik was er de ganse dag kapot van! Maar hij kwam pas echt goed op dreef na het bezoek aan het kasteel. Dat was vooraf een taaie brok want het imposante bouwwerk lag niet aan de oever van de Leie, maar een flink eind verder op. Je moest langs smalle paden door het koren waden, voor een stadsmens geen sinecure met al die beesten. Daar heb ik trouwens voor het eerst de geschiedenis van de coloradokever horen vertellen door mijn nonkel Guillaume. Gevaarlijke insecten die men best samen met al hun soortgenoten volledig zou uitroeien. 't Zal wel zijn. En vandaag zijn wij daar bijna in

geslaagd ook, alhoewel er momenteel toch een opwaardering is voor de bijen. Op het einde van het pad wachtte nog een zware opgave, het bezoek aan het kasteel: oude meubels, ongepoetst zilverwerk (bah), glaswerk waar geen enkele normale mens zou uit drinken (het waren trouwens bijna allemaal wijnglazen, een deftig bierglas kenden zij blijkbaar niet in dat kasteel), enfin, mijn pa vond dat het hoog tijd werd om alles eens op te ruimen. “Spijtig dat den Duits niet alles heeft meegenomen, dan waren wij er al vanaf, want nu gaat ons dat nog veel geld kosten om dat allemaal te onderhouden” dixit nonkel Frans, ook niet bepaald een cultuurminnaar.

Maar gelukkig wachtte ons op het einde van de kasteeldreef een breed terras en na enkele traktaties heen en weer steeg het moreel weer naar een hoogtepunt. Ik begreep er helemaal niets meer van: noch van die bedrukte stemming tijdens het kasteelbezoek, noch van die plotselinge stijging van het moreel. Was de heentocht onder veel hilariteit aangevangen en afgewikkeld, de terugtocht door het koren was nog veel luidruchtiger. Hier en daar werd er wel wat rondgescharreld, want zij waren allen nog jong en vol vuur; ik ben er zeker van, mijn ma bijvoorbeeld is altijd ‘een zotte bloare’ geweest. Nadat iedereen gelukkig zonder ongelukken over de smalle loopplank weer veilig aan boord was gesukkeld, staken wij van wal. Zoals reeds eerder gezegd kwam Eedjen nu pas goed op dreef: hij stond met één voet op de scheepsrand, met de hand hield hij een paaltje vast en hij slaagde erin zich schuinweg naar beneden te laten hangen, zodanig dat hij met zijn vrije hand het water raakte. Ik weet niet meer wat er toen het meeste schuim maakte, de boeg van onze boot die enthousiast het Leiewater doorkliefde, of de hand van Eedjen. Met zijn vrije arm haalde hij breed uit en hij zong uit volle borst ‘O sole mio’. Hij kon warempel nog Italiaans praten ook! Het was ongewoon prachtig, een echte cultuurschok, bij momenten hartverscheurend. Ik hoorde Giele tegen mijn tante Karlien zeggen “‘k Voel het tot in mijn triepen”. Zeer emotioneel waren de momenten waarop men duidelijk kon horen hoe hij heel, heel diep moest gaan om zijn longen weer volledig te vullen met de lucht van de Drongense meersen. Niet alleen hijzelf, maar ook zijn toehoorders hadden tranen in de ogen. Alhoewel, bij sommigen kwam dat waarschijnlijk ook door de slappe lach. Mij maak je, op mijn leeftijd, niets meer wijs: wie geen belangstelling heeft voor stijlmeubelen en oud zilver, kon moeilijk liefhebber zijn van Eedjes repertoire. En, wat mijn ‘nonkel’ Jean betreft, die zat ondertussen openlijk te flirten met mijn ma. ‘Le beau Jean’ was eigenlijk geen familielid, maar een vriend van mijn pa (‘Van uw vrienden moet ge ’t hebben’, oud Vlaams spreekwoord).

Jaren later hoorde ik nog tijdens een familiebijeenkomst nonkel Guillaume zeggen “Eedjen mocht zich tijdens die jaren wel tot de groten der Leiezangers rekenen”, waarop nonkel Charles schuchter de naam ‘Freddy Copplo’ naar voren schoof. “Ja maar Sarel, Copplo, dat was een heel ander genre, niet te vergelijken” antwoordde Giele. En dat was juist: Freddy’s specialiteit was ‘schuifelen’, geen zang. Hij tuitte hiervoor zijn lippen soms zodanig dat het een klein slurfje leek. Inderdaad niet te vergelijken met het door diepgevoelde pathos vertrokken gezicht van Eedjen. Maar ‘Torna a Surriento’ volledig uitfluiten was - zeker technisch gezien - een prachtige prestatie. Te meer dat het lied door Freddy werd gelardeerd met eigen improvisaties die het gezang van een verliefde nachtegaal nabootsten (of van een leeuwerik, ’t is al zo lang geleden, sorry). Ook de naam, KOP-lo, pleitte niet in zijn voordeel: zeg nu zelf, vergelijk dat met zijn rivaal, een naam als een kanon. Blij dat ik dat als kind hebben mogen meemaken. Mijn ma stond natuurlijk achter de mening van Giele, die zij als een autoriteit beschouwde voor alles wat met kunst te maken had. Mijn pa was eerder Copplo-gezind, maar hij zweeg wijselijk.

Dat - nochtans door velen fel gesmaakte optreden - heeft toch wel een drietal jaren geduurd. Tot wanneer Eedjen verdrongen werd door de veel jongere Victor, een Adonis met de stem én de kop van een Luis Mariano. Hij had een enigszins nasale stem, maar ‘the looks’ waren in zijn voordeel. Maar dat is weer een ander verhaal. Hoe meer ik er over nadenk, hoe minder ik begrijp dat de experts (‘masters’ enz.) vandaag, meer dan zestig jaar later, zich nog altijd aan het afvragen zijn of kunst de wereld kan verbeteren.

LEZERS AAN HET WOORD

Ottergemse Dries en Kasteel ter Laeck

Mw. Josephine Schreibers bezorgde de redactie volgende vraag.

‘Wij zijn met enkele buurtbewoners recent beginnen graven in het verleden van de Ottergemse Dries. Tot onze verbazing komen we tal van (verdwenen) kastelen tegen en andere waardevolle gebouwen (al dan niet bewaard). Een groot mysterie blijft het kasteel Ter Laeck dat in een zijweg van de Ottergemsesteenweg lag (de Roomstraat, huidige Proeftuinstraat). Daar woonden de familie Delebecque - Rotsart de Hertaing en later hun dochter die getrouwd was met Pierre Morel de Westgaver. Zie: <http://ottergemdries.weebly.com/ter-laeck.html>

Kan iemand meer informatie over dit kasteel en / of over de Ottergemse Dries in het algemeen. In het bijzonder over een schooltje dat op de Wereldtentoonstelling opgesteld stond en nadien naar daar verhuisde?

Verder verzamelen wij alle mogelijke gegevens over de wijk via een facebookgroep. Oude foto's, krantenartikelen, verhalen... alles is welkom. We nemen de grenzen soms wat ruimer, nl het ‘voorgeborgte’ van de Heuvelpoort, gaande van de Heuvelpoort tot aan de grens met Zwijnaarde...’

<https://www.facebook.com/groups/252985651539286/>

Begijnen

Voor een kleine studie omtrent de leefomstandigheden van begijnen in de jaren 1700 - 1800 is Danny Mattens op zoek naar boedelbeschrijvingen van begijnenhuizen. Zoals bekend kwam de nalatenschap van begijnen na hun overlijden aan de familie toe, tenzij dat uitdrukkelijk anders bepaald stond. De meeste boedelbeschrijvingen (‘staten van goed’) belandden dus bij de families. Ze blijken niet gemakkelijk terug te vinden. Wie weet heeft van zo’n document kan contact opnemen met de redactie.

Armoedige straatjes en beluiken in de Overpoortbuurt

Arthur De Decker meldt dat er “in de interessante bijdrage over "Armoedige straatjes en beluiken in de Overpoortbuurt” in GT/2015/2/ op p. 98 een spijtig foutje staat. Volgens GT werd in 1942 de Sint-Pieterskaai omgedoopt tot

Hertogin Isabellakaai (nu Isabellakaai), naar Isabella van Habsburg, de ongelukkige zus van Karel V die in 1526 stierf te Zwijnaarde.

Dit stemt niet overeen met de werkelijkheid. Het betreft hier immers volgens het straatnaambord de Hertogin van Bourgondië 1397-1471 . (zie GT 1991/4/215).

In het rapport van 1942 “Nieuwe en vernieuwde straatnamen van Gent” staat p. 28: “Hertogin Isabellakaai (vervangt St-Pieterskaai wegens dubbel gebruik met St-Pietersplein) Er is hier spraak van Isabella van Portugal, hertogin van Boergondië, derde vrouw van hertog Filips den Goede. Zij was de dochter van Jan I, koning van Portugal en van Filipa Van Lancaster. Geboren in 1397, huwde zij met den hertog van Boergondië in 1430 en stierf te Ariën in 1471. Zij werd begraven in het beroemd Karthuizerklooster van Dijon, begraafplaats der hertogen. Zij heeft geen andere verdiensten dan dat zij het licht gaf aan den eenigen wettigen zoon van Filips, Karel den Stoute.”

Voor de volledigheid wil ik er nog uw aandacht op vestigen dat er in de Gentse deelgemeente Zwijnaarde sedert 1980 wel een Isabella Van Oostenrijkstraat (1501-1526) bestaat die verwijst naar de door u vermelde zus van Karel V. Dit heette voordien Koning Boudewijnstraat en daarvoor "Dreve van het Kasteel". Dit laatste was dus een dreef naar het kasteel van Zwijnaarde waar deze ongelukkige echtgenoot van Christiaan II jong stierf. Slechts weinigen weten dat de huidige Prelaatsdreef in Zwijnaarde van veel recentere datum is en er dus vroeger een dreef naar het kasteel was op een totaal andere plaats.

CORRECTIES

Daan Boens

Gustaaf Coppens maakt er ons attent op dat GT (jg. 2014 nr. 5, p. 359) er in geslaagd is de schrijver Daan Boens twee keer te laten sterven: in 1976 (in de tekst) en in 1977 (in de titel). De redactie ontkent ten stelligste dat zij daartoe in staat is. De correcte datum is 28 januari 1977.

Elvira die Schöne

Nog zo'n gruwelijke fout. Het verhaal van het allermooiste lid van de kleurrijke famielde Van Damme verscheen zowel in GT 2015 nr. 1 als in nr. 2. Dat lag niet aan de auteur Eric Vermeirsch, maar aan de redactie. We bieden onze welgemeende excuses aan. Andere familieleden volgen en we hopen dat Eric ons ook nog meer verhalen uit de Rabotwijk aanlevert.

Foto's van Maurice Vollaert

Twee zeldzame foto's verschenen in GT 2015 nr. 2 (afb. 13 in het artikel over de Overpoortbuurt – Voetweg en afb. 1 in de bijdrage over Gent in 1921) werden oudergewoonte aangeduid als afkomstig uit de collectie van André Verbeke. In werkelijkheid zijn ze van Maurice Vollaert, die ons steeds bereidwillig stukken uit zijn verzameling en bijhorende informatie ter beschikking stelt.

AANVULLING

In GT 2015 nr. 2 ontbreekt een belangrijke referentie in de tekst over de Kunstlaan, en nog wel een verschenen in eigen tijdschrift van de hand van Bea Baillieul; Huis Van Rekem - Kunstlaan 41 verschenen in GT 2009 nr. 2, pag. 110 - 118.

VERSCHENEN

We maken er een gewoonte van: een korte presentatie voor de lezers van Ghendtsche Tydinghen van de inhoud van het laatst verschenen nummer van ons zusterijdschrift *Van Mensen en Dingen* (VMD). Speciaal dit nummer is meer dan gewoon Gents getint. Wat is er immers Gentser dan de citeetjes. En - iets verrassender - de nu vrijwel vergeten barakken? Ooit waren het er ongeveer duizend!

Het eerste VMD nummer van 2014 bevat inderdaad overwegend teksten die handelen over de schamele woonomstandigheden van een groot deel van de Gentse bevolking in de 19de en eerste helft van de 20ste eeuw. Onvermijdelijk dat de vele cités er een ereplaats krijgen. Ze worden beschreven vanuit een ongewone hoek: de benamingen. Die vertellen heel wat over de achtergronden van dit fenomeen: puurtse (poortje), beluik, cité, koer, gang. Vanwaar die rare namen?

De citeetjes overschaduwden een zo mogelijk nog meer verbreid systeem: de opdeling van veel huizen en grotere gebouwen (denk aan het Caermers- en het Dominicanenpand) in bewoning voor meer dan één gezin of in kamers. Dit in een tijd dat het ‘appartement’ zoals we dat nu kennen nog niet bestond. We publiceren een samenvatting van een weinig gekend rapport uit het begin van de vorige eeuw dat er niet om liegt. Van de kamers met hun ‘kameraars’ komen we terecht bij de privé logementhuizen, de ‘logiesthuizen’ en hun opvolger het nachtasiel, destijds in de Tinkstraat, sinds kort aan het Nieuwland. De nijpende woningnood bracht ook met zich mee dat er na W. O. I honderden houten barakken (‘noodwoningen’) opgetrokken werden. Die waren eigenlijk bestemd voor de verwoeste frontstreek en ze moesten slechts enkele jaren meegaan, maar ze kwamen in Gent terecht en velen bleven tot ruim na W.O. II in gebruik. Aansluitend bekijken we even wat er anno 2015 nog aan herinnert. Dit schandalig vergeten onderdeel van onze geschiedenis wordt meer dan welsprekend geïllustreerd met foto’s uit de collectie van wijlen André Verbeke, de instigator van dit artikel. Om het thema wonen af te ronden nog iets over aanplakborden met notariële aankondigingen van verkopen.

Nachtasiel in de Tinkstraat

Het nummer wordt vervolledigd met twee heel andere thema's: een Londens heksenverhaal en een uitgebreide bespreking van het werk van McNeill dat handelt over de rol van epidemieën in de geschiedenis van de mensheid. Food for thought.

Het tijdschrift kan je voor 6 euro bekomen op woens- en vrijdagmiddagen in de Volkskunde bibliotheek boven de kapel in het Huis van Alijn. Of wordt lid en ontvang de vier tijdschriftnummers per jaar door 20 euro te storten op BE92 7030 3275 1423 van KBOV Gent met vermelding lid 2015.

Noodwoning op de Afrikalaan bewoond door Frans Van Bost (foto gemaakt door André Verbeke op 26/12/1967 om 15.20 u., zoals André dat altijd zo nauwkeurig noteerde).